

VREDNOTE KRŠĆANSKE NOVOZAVJETNE PORUKE

Marinko VIDOVIĆ, Split

Sažetak

Svrha ovoga rada je uočavanje i opisno izlaganje vrednota kršćanske, točnije NZ-ne poruke. Osvrnuvši se kratko na pojam vrednote u filozofiji i tretiranje vrednota u suvremenoj filozofiji vrednota, auktor najprije izdvaja osnovne parametre svih NZ-nih vrednota: osobu Isusa iz Nazareta koja je temelj kršćanske egzistencije te vjeru, nadu i ljubav koje aktualiziraju kršćansku egzistenciju. U drugom koraku uočava i opisuje vrednote koje sadrže i za koje se zalažu NZ-ni spisi, slijedeći pri tome razne skupine NZ-nih spisa po kriteriju književne vrste ili auktorstva. Započinje s vrednotama koje nalazimo u Evanđeljima a koje su uočljive na temelju navještajnog opisa Isusova života, djelovanja i učenja. Prelazi na Pavlov svijet vrednota, iščitavši iz njegovih autentičnih spisa, koji je određen osobom i osobnim iskustvom čovjeka koji potječe iz židovskog svijeta i živi u ozračju helenističke kulture, ali u svjetlu živog iskustva susreta s Uskrsim. U njemu dominiraju vrednote njemu suvremenog svijeta viđene, osvijetljene i oplemenjene kršćanskim iskustvom. Odgovarajući na novonastalu unutarcrkvenu situaciju, Deuteropavlovski spisi ističu vrednotu osmotske prožetosti vjerovanja i stila življenja. Sučeljavanje vrednota kršćanske poruke utemeljenih na Božjem obećanju i povijesnih vrednota koje su nerijetko u sukobu i koje progone kršćanske vrednote, nalazimo u Apokalipsi. U zaključku je istaknuta postupnost oblikovanja NZ-nih vrednota koja je određena raznim izvanjskim faktorima, ali još više nutarnjom integrativnom snagom NZ-ne poruke koja ništa što je dobro i plemenito ne ostavlja po strani, ali koja svemu daje vlastiti biljeg i predznak.

Ključne riječi: *vrednota/e, Novi zavjet, kršćanska poruka, Isus, Evanđelja, Pavao, Pavlovski spisi, Deuteropavlovski spisi, Apokalipsa.*

Da bismo mogli smisleno progovoriti o vrednotama koje NZ-na poruka sadrži i propagira, potrebno se barem kratko osvrnuti na pojam i značenje vrednota u filozofiji.

1. Vrednote u filozofiji i filozofija vrednotâ¹

Kao filozofski pojam vrednota označava ono čemu se stremi, što se voli, što je dostojno priznanja i divljenja, čime se pokreće pažnja i štovanje, ono što je korisno s obzirom na određeni cilj. U ovom smislu vrednota nije istoznačnica niti se u potpunosti poklapa s »dobrom« iz klasične filozofije, ni materialiter kao *bonum*, ni formaliter kao *bonitas*. Kao pojam vrednota iskazuje uvijek neki odnos prema čovjeku ili duhovnom subjektu općenito, dok »dobro«, primjerice kod Aristotela, ostaje navezano na dinamiku teleološkog reda koji gospodari čitavom prirodom, tako da sami ovaj red uključuje vrijednosnu dimenziju.

Suvremena filozofija vrednotâ ne polazi od »dobra« kao transcendentalnog atributa bitka, već sustavno analizira vrednote iz njih samih ili iz subjekta koji vrednuje. A ako vrednote nisu utemeljene u bitku, potrebno je iznaći neke druge principe njihove prosudbe i stupnjevanja. Takav princip se uočava u duhovnom subjektu i vrednote se uređuju po principu veće ili manje izravne povezanosti sa subjektom. Razlikuju se stoga četiri tipa vrednota: predhumane ili biološko-hedonističke; predmoralne, odnosno ekonomske, intelektualne i estetske; etičke te religiozno-moralne.

Polazeći od odnosa s duhovnim subjektom, u filozofiji vrednotâ se uočavaju različite tendencije. Tu su najprije idealističke, transcendentalno-filozofske tendencije, gdje je vrednota samo kategorija, ideal, transcendentalna norma, navezanost na transcendentalni subjekt ili najjednostavnije svijest vrednovanja. U psihološkim tendencijama vrednote su samo izraz nagnuća i želja subjekta. Sociološke tendencije gledaju vrednotu kao »normalnu« u smislu društveno prihvaćene činjenice. Za egzistencijalističke i liberalističke tendencije vrednote su samo određenja slobode kao najveće vrednote. Za fenomenološke tendencije vrednote nisu objekti intelektualne, već samo emocionalne intuicije. Za duhovne tendencije vrednote su povezane uz djelovanje duha i njegovim posredništvom apsoluta, odnosno u religijama Boga.

Kako vidimo u svim tendencijama suvremene filozofije vrednotâ, izuzev duhovne, prisutan je zaborav ili nijekanje ontičke utemeljenosti vrednotâ, odnosno njihova posjedovanja ili izražavanja bitka. A bez bitka i metafizike ulazi se u potpuni relativizam vrednotâ, do njihova obezvrijeđivanja.

¹ Ovdje uglavnom slijedimo J. DE FINANCE, »Wert, Wertphilosophie«, u: *Sacramentum Mundi. Theologisches Lexikon für die Praxis*, Bd. 4, Freiburg-Basel-Wien, 1969., stpp. 1348–1352; J. R. ROMIĆ, *Koraci prema slobodi*, Zagreb, 1994., str. 20–36; A. NEGRI, »Valore«, u: *Enciclopedia filosofica* 6, (Sousa-Zwingli), Firenze, ²1967., stupp. 813–827.

2. Osnovni parametri NZ-nih vrednotâ

Ukorigljeni u zajedničkoj tradiciji koja ima svoje izvorište u originalnom impulsu povijesne osobe Isusa iz Nazareta, NZ-ni spisi su specifična literatura koja izrasta iz posve specifičnog religioznog iskustva čovjeka. Osnovna oznaka ovoga iskustva je da osobnu, nacionalnu, svjetsku i kozmičku povijest gleda kao događanje pod Božjim patronatom, kao događanje koje ima Boga za protagonista i sugovornika.²

Religiozno iskustvo kao poseban oblik integralnog opažajućeg iskustva³ određuje NZ-ni pogled i govor o vrednotama. Osnovni parametri svih NZ-nih vrednotâ koji su prisutni u svim NZ-nim spisima su osoba Isusa iz Nazareta, koja je temelj kršćanske egzistencije, i vjera, nada i ljubav, koje aktualiziraju kršćansku egzistenciju, koje su ljudska forma ostvarivanja Božjega obećanja. Pogledajmo ih ukratko.

2.1. Isus iz Nazareta temelj kršćanske egzistencije i optike vrednovanja

Polazište i temelj kršćanske egzistencije jest iskustvo i uvjerenje da se Bog objavljuje u povijesti, u konkretnoj osobi Isusa iz Nazareta koji je vjerom prepoznat i prihvaćen kao Krist i Sin Božji. Ova egzistencija je utemeljena na Kristu ili, pavlovski rečeno, ona je ostvarivanje onoga *en Hristo Iesou einai* ili *zen*: biti ili živjeti u Kristu Isusu.⁴ Ovo »biti« ili »živjeti« svakako nije svodivo samo na znanje. Ono nije samo intelektualna, u smislu – shvaćamo se povezanima, već nadasve egzistencijalna stvarnost: mi smo stvarno povezani s Kristom, toliko da smo – po Gal 3,28 – Jedan u Kristu.⁵

Isus Krist, u kojem se Bog objavio i ostaje objavljen u povijesti, motivira kršćansko življenje žrtvom vlastite egzistencije za ljude, koju je Bog potvrdio njegovim uskrsnućem od mrtvih. Kršćani žive pod pretpostavkom ovog spontanog Božjeg žrtvovanja za ljude u Isusu Kristu. A Božja žrtva je izraz bezuvjetnog prihvaćanja ljudi u svemu što jesu i darivanje života, novoga i uskrsloga, unatoč svemu.

Kao Božja objava ili, ivanovski rečeno, Riječ Božja, Isus je, kako dobro uočava K. Rahner, »apsolutni simbol Boga u svijetu, simbol koji je nenadmašivo

² Usp. L. ALONSO-SCHÖKEL, *La Parola Ispirata. La Bibbia alla luce della scienza del linguaggio*, Brescia, ²1987., str. 32–34.

³ Usp. E. SCHILLEBEECKX, »Erfahrung und Glaube«, u: *Christlicher Glaube in moderner Gesellschaft*, Teilband 25, izd. F. Böckle i dr., Freiburg-Basel-Wien, 1980., str. 111.

⁴ Usp. J. GNILKA, *Teologija Novoga zavjeta*, Zagreb, 1999., str. 77–80.

⁵ B. DUDA, »Biblijske vrijednosti u našim novijim Katekizmima«, u: ISTI, *U svjetlu Božje riječi*, Zagreb, 2000., str. 137.

ispunjen onim koga simbolizira, dakle ne samo prisutnost i očitovanje u svijetu onog što je Bog sam u sebi nego i izražajno bitak onoga što (ili, još bolje, koji) je Bog htio biti u svijetu po svojoj slobodnoj milosti⁶. On je Apsolutni u povijesti, ali i izvan nje. Stoga se na njemu i njime mjere sve stvarnosti a da pri tome ne budu obezvrijeđene i difamirane.⁷ On je osobno, a ne samo riječima, objava Boga i najviše ostvarenje Saveza. Božansko i ljudsko, dvije naravi, u njemu su u savezu jedne božanske osobe. U njegovu Bogočovještvu, povezanosti i jedinstvu s Bogom i čovjekom, gdje odnos između Boga i čovjeka gubi svaku dvoznačnost⁸, drukčije se gleda i vrednuje struktura sveukupne stvarnosti. On je osobno izvorna i temeljna vrednota kršćanske poruke.

2.2. *Vjera, nada i ljubav kao aktualizacija kršćanske egzistencije*

Imajući osobu Isusa Krista kao polazište, model i cilj postojanja, kršćanska egzistencija se ostvaruje vjerom, nadom i ljubavlju.

Vjera se rađa slušanjem, pozornim i iskrenim otvaranjem Bogu u Isusu Kristu, njegovoj ponudi. Shvaćena kao Radosna vijest, ova ponuda već u samom činu slušanja dovodi do obraćenja, do odluke i opredjeljenja za ono što se sluša. A opredjeljenje angažira osobu na novim temeljima koje joj Bog nudi u Kristu.

Prije vjere, što se jasno uočava tek s vjerom, čovjek je bio navezan na svijet, na svoju moć i misao, na sebe samoga; bio je zarobljen egoizmom samoafirmacije, samoostvarenja, što ga je upletalo u nepravde, preventivne parcijalnosti u korist samoga sebe, u zabrinutost za svoje želje i planove, jednostavno u tjeskobu ostvarenja vlastite egzistencije samo vlastitim silama. Vjerom ovi su okovi razoreni, ali ne samo promjenom gledišta koje bi ostalo na istoj razini, već hrabrošću ukorijenjenja života u jednoj novoj dimenziji, u dimenziji darovanosti i primljenosti života.⁹

U vjeri i s vjerom čovjek se otvara ne samo Bogu nego i sebi sličnome. Ovo otvaranje aktualizira vjeru koja se živi kao ljubav. Vjerujući u Božje »da« u Kristu svima, vjernik može izreći i svoje »da« D/drugome, ali ovo »da« je uvijek kritično. Naime, u pojedinim okolnostima ono će se očitovati kao »ne« težnjama drugih i to ne kao »ne« samoafirmacije, nego kao »ne« ljubavi prema drugima i

⁶ K. RAHNER, »Zur Theologie des Symbols«, u: ISTI, *Schriften zur Theologie*, Band IV., Zürich-Einsiedeln-Köln, ⁵1967., str. 293s.

⁷ Usp. J. BALOBAN, *Aktualnost Isusove životne opcije*, Zagreb, 1996., str. 43.

⁸ Usp. S. KUŠAR, »Učitelju gdje stanuješ?« *Pokušaji kršćanskoga razlikovanja*, Zagreb, 1997., str. 28–29.

⁹ Vidi opširnije, O. MERK, *Handeln aus Glauben. Die Motivierungen der paulinischen Ethik*, Marburg, 1968.

za druge. Koliko god je ljubav bezgranična, ona ipak nije u službi egoizma drugoga, nego je u službi njegova spasenja, istine i slobode.

Očitovanje ljubavi je mnogostruko. Dovoljno je ovdje spomenuti samo Pavlov himan ljubavi u 1 Kor 13¹⁰ da uočimo njezine konkretne manifestacije: strpljivost i velikodušnost, poniznost i darežljivost, blagost i ljubaznost, prihvaćanje slabosti, opraštanje, solidarnost i darivanje, otvorenost i raspoloživost. Ljubav je eshatološki znak koji ostaje bez vidljive pobjede na zemlji. Operativna je snaga vjere koja se oslanja na Božje obećanje, a trajno se ražaruje nadom.

Nada¹¹ bitno određuje ljudsku egzistenciju općenito, nešto je najljudskije u čovjeku. Njome čovjek živi i svjedoči nedostatnost svega što je aktualno i očituje povjerenje u ono što će doći. Kršćanska nada, međutim, nadilazi čisto ljudske mogućnosti i oslanja se na budućnost u Bogu kojega je objavio Krist. Nije utopija, premda nadilazi svaku imaginaciju i ljudsku realizaciju, jer svoju konačnu realizaciju i verifikaciju veže uz Boga, a živi se već sada predanjem Kristu koji je svrha i budućnost življenja. U nadi se dodiruju, povezuju i drže skupa, »sadašnje« i »buduće« spasenje¹².

Kršćanska nada prihvaća realnost zemaljskih mogućnosti, ali ne postavlja u njih povjerenje, jer je principijelno nepovjerljiva prema njima, ali ne zbog nepovjerenja, već zbog neistraživog i neograničenog povjerenja u Boga. Ona prethodi i predusreće sva vremena, jer već sada nalazi budućnost koja nadilazi sva vremena. Očituje se kao nekonformitet vremenu, kao budnost i izoštrena dalekovidnost koja nikada ne gubi iz vida budućnost.

Vjera, nada i ljubav tvore klasičnu trijadu kršćanske egzistencije¹³, a nosive su za mnoge druge vrednote, primjerice, mudrost, pravdu i pravednost, istinu, čistoću, poniznost, ljubaznost, zahvalnost, radost i radinost, smirenost, smislenost, itd. Kroz sve ove vrednote čovjek se prihvaća i živi kao dani i zadani dinamički projekt samoga Boga, čemu je protivian njegov egoizam ili, pavlovski rečeno, njegova sarkičnost¹⁴. Ni znanost i tehnika, ni demokracija i pluralizam nisu zapreka prihvaćanju i življenju kršćanskih vrednota, već sami čovjek, njegovo

¹⁰ Vidi opširno M. VUGDELIJA, »Najizvršnji put (1 Kor 13)«, u: *U službi Riječi. Spomenspis prigodom 75. obljetnice rođenja O. Franje Careva, ofm*, Makarska, 1991., str. 131–186; R. PENNA, »Solo l'amore non avra mai fine. Una lettura di 1 Cor 13 nella sua pluralità di senso«, u: *Isti, L'Apostolo Paolo. Studi di esegesi e teologia*, Cinisello Balsamo, 1991., str. 223–235.

¹¹ Vidi opširnije, H. SCHLIER, »Über die Hoffnung«, u: *ISTI, Besinnung auf das Neue Testament. Exegetische Aufsätze und Vorträge*, Freiburg-Basel-Wien, 1967., str. 135–145.

¹² Usp. R. SCHNACKENBURG, *Die sittliche Botschaft des Neuen Testaments. Band 2: Die urchristlichen Verkündiger*, Freiburg-Basel-Wien, 1988., str. 25.

¹³ Usp. T. SÖDING, *Die Trias Glaube, Hoffnung, Liebe bei Paulus. Eine exegetische Studie*, SBB, Stuttgart, 1992., passim.

¹⁴ Usp. J. GNILKA, *Teologija Novoga zavjeta*, Zagreb, 1999., str. 45–54.

srce¹⁵, uronjenost u sadašnji Eon koji mu se neposredno i očito predstavlja kao sila koja nad njim ima ekstremnu moć.

U povezanosti s nadom i ljubavlju, vjera ipak ostaje osnovni parametar kršćanskog vrednovanja stvarnosti. Bez nje su sve kršćanske vrednote preidealne, mitske ili čak apsurdne. S vjerom i u vjeri nije čovjek, kako je govorio Protagora¹⁶, mjera svih stvari, nego tajna Bogočovjeka¹⁷ u koju su uključene sve ljudske vrednote, sami čovjek sa svojim svijetom vrednotâ, ali uz ponudu otkupljenog svijeta i otkupljenih vrednotâ.

U ovom općem okviru pokušat ćemo sada izdvojiti neke važnije vrednote pojedinih grupa NZ-ni spisa, slijedeći njihove književne vrste ili određenost auktorstvom. Počnimo od Evanđelja.

3. Vrednote u Evanđeljima

Sva Evanđelja, posebice sinoptička, evociraju¹⁸ život i povijest zemaljskog Isusa u nakani otklanjanja opasnosti naviještanja Krista kao uzvišene, čak mit-skoj figuri blize osobe, bez povijesti, konkretnosti i aktualne prisutnosti¹⁹. Ona

¹⁵ Usp. J. GNILKA, *Teologija Novoga zavjeta*, Zagreb, 1999., str. 42–43; H. SCHLIER, »Das Menschenherz nach dem Apostel Paulus«, u: ISTI, *Das Ende der Zeit*, Freiburg-Basel-Wien, 1971., str. 184–200.

¹⁶ Usp. H. DIELS, *Predsokratovci. Fragmenti*, 80B1.

¹⁷ Usp. B. DUDA, »Biblijske vrijednosti u našim novijim Katekizmima«, u: ISTI, *U svjetlu Božje riječi*, Zagreb, 2000., str. 135.

¹⁸ Upotrebljavam ovaj izraz, jer Evanđelja nisu spisi izrađeni prema arhivskoj građi ili prema sjećanjima sudionika, poput memoara; ali nisu ni samo teologiziranje bez oslanjanja na događaje, već donose protumačeni događaj ključem Božjeg zahvata u povijest, posebice u uskrsnuću, te u svjetlu Staroga zavjeta i iskustva prve Crkve.

¹⁹ Za ovakvo gledanje na sinoptike, među mnoštvom literature mogu se konzultirati slijedeća djela: G. BORNKAMM, »Fede e storia nei vangeli«, u: ISTI, *Gesù di Nazaret*, Torino, 1968., str. 7–22; H. ZIMMERMANN, »L'annuncio di Gesù Cristo e la storia della sua vita terrena«, u: ISTI, *Gesù Cristo*, Torino, 1976., str. 53–125; W.G. KÜMMEL, »Il problema del Gesù storico. La problematica teologica«, u: ISTI, *Teologia del Nuovo Testamento*, Brescia, 1976., str. 23–26; X. LÉON-DUFOUR, »I vangeli sinottici. I vangeli e la storia«, u: A. GEORGE-P. GRELOT (ur.) *Introduzione al Nuovo Testamento. 2, L'annuncio del vangelo*, Roma, 1977., str. 202–226; G. SEGALLA, »Teologia dei sinottici«, u: *Dizionario Teologico interdisciplinare*, Torino, 1977., str. 370–387; M. SERENTHA, »La cristologia dei sinottici nel campo di tensione del 'Gesù terreno' e del 'Cristo glorificato'«, u: *Gesù Cristo, ieri, oggi e sempre*, Torino, 1982., str. 81–105; L. GOPPELT, »L'opera di Gesù nel suo significato storico. Puntualizzazione storica e teologica«, u: ISTI, *Teologia del Nuovo Testamento I*, Brescia, 1982., str. 62–70; R. FABRIS, »Gesù per i cristiani«, u: ISTI, *Gesù di Nazaret. Storia e interpretazione*, Assisi, 1983., str. 380–390; J. GNILKA, *Jesus von Nazaret. Botschaft und Geschichte*, HThKNT, Freiburg-Basel-Wien, 1990.; R. SCHNACKENBURG, *Osoba Isusa Krista u četiri Evanđelja*, Zagreb, 1997.

narativno utemeljuju kerigmu o Isusu Kristu u samoj Isusovoj kerigmi, odnosno prikazuju navještaj Crkve kao utemeljen i u kontinuitetu s Isusovim navještajem i osobom²⁰. Već kao takva, Evanđelja su vrednota protumačenog sjećanja i iskustva, a pojedinačne vrednote na kojima inzistiraju najbolje saznajemo iz onoga što je Isus činio, kako je živio, i što je govorio, poučavao.

3.1. Isusov život i djelovanje – osnovna paradigma vrednotâ

Za razliku od Ivana Krstitelja u čijem društvu vjerojatno provodi određeno vrijeme, prihvaćajući i njegov reformatorski pokret²¹, Isus se ubrzo udaljuje od njega i stilom života i navještajem. Boravi u selima, kreće se među narodom, posjećuje javna mjesta, Sinagogu i trgove, ne očekuje da grešnici dolaze k njemu i ispovijedaju svoje grijehe, već ide k njima i poziva ih k sebi, ne nalaže obredno pranje čišćenja niti prakticiranje dodatnih postova. Sučeljava se sa silama zla, što evanđelisti opisuju kao čudesa, kao Njegov pobjedonosni sukob sa Sotonom²², kao prodor eshatona u povijest, kao oslobođenje i jasni znak dolaska Kraljevstva, kao mesijansko djelovanje koje će imati svoju završnicu u paruziji radikalnom transformacijom kozmosa²³. Njegovo moćno djelovanje, *eksousia*, trasira put shvaćanju i prihvaćanju njegove *ousia*-e: jedincate povezanosti i odnosa s Bogom Ocem koja na planu operativnih izbora i povijesnog djelovanja rezultira dosljednošću i vjernošću, hrabrom i odlučnom zauzetošću pred okorjelošću i neprijateljstvom ambijenta, sve do nasilne smrti.

²⁰ Evandeosko inzistiranje na Isusovom zemaljskom životu za razliku od poslanicâ koje su nastale prije i koje vrlo malo govore o njegovu zemaljskom životu može biti protumačeno i činjenicom što je u prvim desetljećima nakon Isusove smrti i uskrsnuća u prvoj zajednici još uvijek bila živa uspomena i osobna predaja onih koji su vidjeli Isusa Krista. No, ubrzo, nakon polovice 1. stoljeća, sve je manje očevidaca i čini se da Crkva tada osjeća potrebu da opiše zemaljski život, djela i poruku Isusa Krista. Tako R. LATOURELLE, *L'accès à Jésus par les évangiles*, Montreal, 1978.

²¹ Usp. J. GNILKA, *Jesus von Nazaret. Botschaft und Geschichte*, HThKNT Supplementband 3, Freiburg-Basel-Wien, 1990., str. 79–86.

²² Upućujemo samo na neke naslove koji se bave ovom problematikom: J. JEREMIAS, »La vittoria sul regno di Satana«, u: ISTI, *Teologia del Nuovo Testamento I*, Brescia, 1972., str. 104–115; L. GOPPELT, »Il significato teologico dei miracoli di Gesù«, u: Isti, *Teologia del Nuovo Testamento I*, Brescia 1982., str. 215–227; W.G. KÜMMEL, »Le azioni di Gesù«, u: ISTI, *Teologia del Nuovo Testamento*, Brescia, 1976., str. 69–74; R. FABRIS, »Il significato dei miracoli di Gesù«, u: ISTI, *Gesù di Nazaret. Storia e interpretazione*, Assisi, 1983., str. 168–173; L. SABOURIN, »The Miracle of Jesus. Jesus and Evil Powers«, u: *BTB* 4 (1974.) 156–167; A. WEISER, »Kako razumjeti novozavjetne izvještaje o čudesima«, u: *BS* 46 (1976.) 4, 419–428.

²³ Usp. A. WEISER, »Kako razumjeti novozavjetne izvještaje o čudesima?«, u: *BS* 46 (1976.) 4, str. 419–428.

Premda je protumačena na pozadini biblijske, psalamske²⁴ ili deuterioizajinske tradicije o Sluzi Božjem i Pravedniku patniku²⁵, u klimi židovskog blagdana Pashe koji evocira nadu otkupljenja, ili upravo stoga jer se u njoj prepoznala ova tradicija i ova nada, Isusova smrt je doživljena kao izraz vjernosti Bogu²⁶, kao davanje života za²⁷ mnoge-sve (usp. Mk 10,45parr.)²⁸, dosljedno njegovu poslanju i solidarnosti s ljudima.

Iz ovoga sumarnoga prikaza Isusova djelovanja nije teško izdvojiti neke vrednote koje on živi i za koje se zalaže, a koje su poljuljane, dovedene u krizu ili obezvrijeđene u suvremenim društvima.²⁹ Tu je ponajprije vrednota slobode. Za razliku od novovjekovnog shvaćanja koje slobodu odvaja od svakog tutorstva, pa i od samoga Boga, Isus shvaća i živi slobodu kao povezanost i jedinstvo čovjeka i Boga, u srazmjeru, a ne dijametralnoj oprečnosti, kao opredjeljenje »za« nekoga ili nešto, koje ne isključuje, nego upravo uključuje opredjeljenje za služenje, izlaženje iz sebe prema drugoj slobodi³⁰. Njegova sloboda je u Bogu

²⁴ Posebnu važnost u ovom tumačenju ima Ps 22, ali i općenito Psalmi s temom *passio iusti*. U ovim Psalmima prikupljena su mnogostruka iskustva ljudske patnje i uzdignuta do molitvenog govora, tako da se svaki patnik mogao u njima prepoznati. U svjetlu Isusove muke oni su odčitavani na novi način. Primjenjujući ih na Isusa, njegova se muka doživjela i prepoznala kao u Pismu predodređena i time s voljom Božjom složna, ali istodobno i kao muka povezana s poviješću ljudske muke, s kojom se Raspeti solidarizirao i koju je uključio u svoju vlastitu. Vidi, H. GESE, »Psalm 22 und das NT«, u: *ZTK* 65 (1968.) str. 1–22; J. REUMANN, »Psalm 22 at the Cross«, u: *Ineterpr* 28 (1974) str. 39–58; D. GUICHARD, »Le reprise de Psaume 22 dans le récit de la mort de Jésus (Marc 15,21–42)«, u: *FoiVie* 87,5 (CahB 27, 1988.) str. 59–64.

²⁵ Usp. P. MASSI, »Teologia del Servo di Jahve e i suoi riflessi nel Nuovo Testamento«, u: AA.VV., *Il Messianismo. Atti della XVIII settimana biblica*, Brescia, 1966., str. 105–134.

²⁶ Usp. H. SCHÜRMANN, *Gesù di fronte alla propria morte. Riflessioni esegetiche e prospettive*, Brescia, 1983; J. LOSADA, »Kako je Isus shvatio svoju smrt?«, u: S. KUŠAR (ur.), *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Zagreb, 1997., str. 79–89; J. GNILKA, »Wie urteilte Jesus über seinen Tod?«, u: K. KERTELGE (izd.), *Der Tod Jesu. Deutungen im Neuen Testament*, Freiburg-Basel-Wien, 1976., str. 13–50.

²⁷ Zanimljivo je spomenuti da sinoptici u ovoj sintagmi koriste grčki prijedlog *anti* kojim je istaknuta prvenstveno ideja zastupništva (= na mjesto nas) Kristove smrti. Pavlovski izričaj u ovom pogledu je znatno bogatiji (usp. 1Sol 5,10; Rim 5,6,8; 2Kor 5,14s) zbog višeznačnosti grčkog prijedloga *hyper* koji on koristi. Ovaj prijedlog izriče i uzrok (= mi smo uzrok njegove smrti), i ideju zastupništva, i ideju namjene (= za nas, u korist zajednice vjernika, naroda, čovječanstva).

²⁸ Usp. K. KERTELGE, »Der dienende Menschensohn (Mk 10, 45)«, u: R. PESCH – R. SCHNACKENBURG – O. KAISER (izd.), *Jesus und der Menschensohn. Für Anton Vögtle*, Freiburg-Basel-Wien, 1975., str. 225–239.

²⁹ Vidi, B. MONDIN, *Una nuova cultura per una nuova società. Analisi della crisi epocale della cultura moderna e dei progetti per superarla*, Milano, 1981.

³⁰ Usp. S. KUŠAR, »Učitelju gdje stanuješ?« *Pokušaji kršćanskoga razlikovanja*, Zagreb, 1997., str. 9–13.

utemeljena, izraz je autentične religiozne navezanosti na Boga i usmjerenosti Njemu kao osmišljenju egzistencije.

Na drugome mjestu je vrednota prakticirane ljubavi sve do samopredanja. Njegovim proegzistentnim življenjem ljudsko poimanje i vrednovanje ljubavi je rasvijetljeno i obogaćeno. Naime, on živi čovjekoljublje kao obvezatan put bogoljublja, a bogoljublje kao krajnji domet čovjekoljublja.³¹ A povijesna konkretnost uvijek određuje takav život patnjom i trpljenjem, koje su cijena povijesnog ostvarenja ljubavi.³²

Evangelisti nisu zadovoljni već ustaljenom kerigmatskom formulacijom »umro je za nas«, već izvješćuju, pripovijedaju njegovu muku i smrt. A pripovijedanjem one poprimaju posve konkretne dimenzije svakodnevnog ljudskog življenja: poniženja, napuštenosti, straha, tjeskobe, rastrganosti u tijelu, pogrda, razapetosti, što se nužno odražava na sustavu vrednota. Pripovijedanjem muke i smrti promiče se vrednota distanciranja od svijeta i intenzivnijeg življenja eshatološke napetosti. Smrt se prihvaća kao momenat prijelaza u Kraljevstvo, a suprotstavljanja i progoni kao svjedočanstvo suživota s Kristom i udioništva u njegovoj proslavi.³³

Kao prvi stupanj definitivne proegzistentnosti Isus živi toleranciju. On izričito tolerira negostoljubive Samarijance (usp. Lk 9,52–56), a egzorcistu koji nije s njim dopušta djelovanje riječima maksimalne tolerancije i velikodušnosti: »Tko nije protiv vas, taj je za vas« (Lk 9,50). Govorom o utjelovljenju, Ivan je na poseban način evanđelist tolerancije, jer, po njemu, Bog utjelovljenjem izgovara svoju definitivnu riječ nad svom čovjekovom poviješću, riječ milosti i zauzetog podnošenja. Tolerancijom Isus najčešće prekida začarani krug nasilja i protunasilja, a promovira podnošenje drugoga u njegovoj drugosti, bez ravnodušnosti i ego-interesa u odnosima s njime.

I tolerantnošću i proegzistentnošću Isus kao najveću stvorenu vrednotu predstavlja čovjeka, konkretnog čovjeka sa svim njegovim odnosima. Živeći u vrlo realnom svijetu obilježenom neprihvaćanjima, suprotstavljanjima, progoni, konfliktima, nemilosrdnom opozicijom; suočen sa sumnjičenjima i mržnjom, namjernim izokrećanjem i iskrivljivanjem svojih riječi; u svakodnevnom susretu s glupošću i slijepoćom, s odbijanjem koje je pomiješano s mržnjom i

³¹ Usp. S. KUŠAR, »Učitelju gdje stanuješ?« *Pokušaji kršćanskoga razlikovanja*, Zagreb, 1997., str. 19.

³² Usp. M. ZOVKIĆ, »Isus patnik i čovjekova patnja u NZ-u«, u: *BS* 53 (1983) 3, str. 186–207.

³³ Usp. P. BENOIT, *Passione e Risurrezione del Signore*, Torino, 1967.; M. GALIZZI, »Problematika attuale sulla Passione«, u: *Parole di Vita* 17 (1972.) 95–129; O ovoj tematici mogu se konzultirati razne gore spomenute Teologije NZ-a: J. JEREMIAS, str. 327–342; W.G. KÜMMEL, str. 144–146; L. GOPPELT, str. 298–302.

podsmijehom, Isus uvijek reagira pribrano, dobrotvorno, susretljivo, naklono, ispravljački i prijateljski, svakako ne osvetnički i jednakom mjerom. Bori se među ljudima, ali ne protiv njih nego za njih; nije imun na ono što se oko njega događa, oštar je promatrač slabog ljudskog ponašanja, ali je solidaran i zauzet za spasenje konkretnog čovjeka.³⁴ Bliz je i susretljiv ljudima, optira za siromašne i beskompromisno kritizira bogatstvo i bogaćenje vodećih ljudi. Jednostavno, krajnje je human, ali ne na razini humanog raspoloženja, već na razini davanja prednosti Bogu i služenja Njemu.³⁵ Objavljuje teocentrični humanizam kao pravu mjeru svim drugim odnosima i vrednotama.

Pripadnost Bogu kao najveću vrednotu, što se jasno vidi iz njegovih kušnji u pustinji (usp. Mt 4,1-11par), Isus ne veže uz zaobilaženje, odbacivanje ili nijekanje ljudskih potreba, već samo uz njihov podređen odnos prema Stvoriteljevom naumu.

Moć i vlast kao sile i vrednote ovoga svijeta, kao i paktiranje s njima kroz religiozne i političke strukture, Isus stavlja izvan snage i, posebice pred Pilatom (usp. Iv 18,28–19,15), pokazuje i dokazuje da nisu dio Božje istine prema svijetu. Pilatov *ecce homo* je to i potvrdio.³⁶ Čovjek i njegovo dostojanstvo pred Bogom vrednote su koje stoje iznad svake religiozne i političke strukture.

Koliko god se suprotstavljao neuhvatljivoj zbilji grijeha, Isus nikada nije podigao nepremostivu prepreku između sebe i protivnika. Razgolićuje grijeh, a grješniku nudi oprostjenje³⁷ i solidarnost. Praštanje i oprostjenje nudi kao vrednotu koja utjelovljuje odnos s Bogom u koji je uključen čitavi svijet, čak i neprijatelji, a solidarnost kao jedinu vrednotu protiv mržnje, kao izraz volje spašavanja drugih koja je jača i od smrti.

Isusov život i djelo očituju i osposobljuju čovjeka i čovječanstvo za vrednote iskrenosti i realizma, sigurnosti koja raste iz i u povezanosti s Bogom, za raskrinkavanje i nadilaženje svih manipulacija koje izigravaju istinu a koriste nepravdu, laž i nasilje. U njemu i s njim padaju svi trijumfalizmi, religioznog, političkog, kulturnog ili ekonomskog tipa, a neuspjesi i slabosti u povijesti, čak i smrt, ako su nošeni ljubavlju, postaju vrednotama koje se uklapaju u eshatonsku

³⁴ Vidi, B. LUJIĆ, »Biblijsko poimanje odnosa spram drugoga«, u: B. VULETA – R. ANIĆ (ur.), *Kultura solidarnosti*, Split, 1997.

³⁵ Usp. R. SCHNACKENBURG, *Osoba Isusa Krista u četiri Evanđelja*, Zagreb, 1997., str. 180–197.

³⁶ Usp. H. SCHLIER, »Der Staat nach dem Neuen Testament«, u: ISTI, *Besinnung auf das Neue Testament. Exegetische Aufsätze und Vorträge*, Freiburg-Basel-Wien, 1967., str. 193–200; A. VANHOYE, »Cristo ricreatore dell'uomo e dei suoi diritti«, u: G. Concetti (ur.), *I diritti umani*, Roma, 1982., str. 39.

³⁷ Opširnije o ovome vidi: M. VUGDELIJA, »Biblija i praštanje s posebnim osvrtom na Isusa«, u: *Praštanje. Zbornik radova sa znanstvenog Simpozija*, Split-Sinj, 1995., str. 181–222.

zbilju novoga stvorenja. Ova zbilja koju je Bog potvrdio uskrsnućem kao zadnja i neprolazna vrednota što od Boga dolazi određuje sve ostale vrednote kao konačne i prolazne i, ovisno o tome smjeraju li i vode k njoj, kao vrednote ili nevrednote.

3.2. *Isusovo učenje i vrednote*

Isusov evanđeoski nauk otkriva nam njegovo preferiranje određenih vrednota. Na crti biblijskih nadanja, a na obzoru pitanja čovječanstva o miru, slobodi, pravednosti i životu on proglašava kao radosnu vijest kraljevstvo Božje (usp. Mk 1,14-15parr), odnosno Božju nazočnost u svijetu vezanu uz svoju osobu i djelo, a zauzetu oko uspostave Božjega gospodstva ponudom oprostjenja svima, zauzetošću za siromahe, progonjene, bolesne, hendikepirane i isključene iz tradicionalnih religioznih institucija. Nije slučajno stoga što među prvim njegovim riječima nalazimo poziv na obraćenje, na promjenu mišljenja, gledanja i perspektive kao vrednotu usklađivanja svojih s Božjim mjerilima. Nudeći ljudima novu sliku o Bogu, nudi im i vrednote koje njoj odgovaraju.

Vrednote novoga poimanja Boga najjače i najjasnije dolaze do izražaja u rečenicama koje počinju Isusovom izjavom blažen/i³⁸, a njihov kondenzat je Isusov programatski govor (Mt 5,3–12; Lk 6,20–23). Blaženstva nisu plod ljudske iskustvene mudrosti, nego novo vrednovanje svih vrednota. Onima koji su siromašni³⁹, gladni, koji plaču, koji su ismijani i progonjeni zbog pravednosti, koji su poniženi, oklevetani i na rubu, koji su zbog sudbine, vlastite krivnje ili predrasuda društva izvan struktura ovoga svijeta, koji su milosrdni, čisti srcem i mirotvorni Isus dovikuje: Blago vama! Blaženstva izražavaju od Boga očekivano ponašanje ljudi⁴⁰, njihovo približavanje Njemu i njegovoj ljestvici vrednota⁴¹. Nisu blaženi oni koji bježe iz svijeta, iz povijesnih određenosti, nego oni koji u tim i kroz te određenosti misle i daju se odrediti Kraljevstvom nebeskim.

Slijedeći Programatski govor u Matejevoj verziji, zaokret i promjenu u vrijednosnom sustavu na etičkom području Isus, osim blaženstvima, izražava i

³⁸ U Evanđeljima nalazimo 30-ak ovakvih rečenica.

³⁹ Kod Luke koji upotrebljava 10x termin *ptohoi* – siromasi, siromaštvo uvijek podrazumijeva materijalno siromašne, siromahe kao prosjake. Kod Mateja je siromaštvo u blaženstvima stavljeno u religiozno obzorje. Označava one koji se posve podlažu Bogu i svu svoju nadu polažu u njega. Usp. R. SCHNACKENBURG, *Osoba Isusa Krista u četiri Evanđelja*, Zagreb, 1997., str. 190s.

⁴⁰ Usp. B. PRZYBYLSKI, *Righteousness in Matthew and his World of Thought*, Cambridge, 1980.

⁴¹ Usp. R. SCHNACKENBURG, *Osoba Isusa Krista u četiri Evanđelja*, Zagreb, 1997., str. 116s.

antitezama⁴². Njima inzistira na novoj pravednosti⁴³ koja radikaliziranjem Božje volje zahtijeva novu reakciju na Božju ehatološku akciju⁴⁴. Ova reakcija je obilježena vrednotama stabilnosti i jedincatosti braka i vjernošću unutar bračne veze, nemanipuliranjem Bogom, dobrotom koja razoružava i zlotvora i milosrđem koje je odraz Božjega ponašanja. Još uvijek u kontekstu Programatskog govora istaknute su vrednote milostinje, molitve i posta, ali bez hipokrizije i licemjerja, a sa spremnošću na odricanje, pomoć, dobrotu i opraštanje drugima kao izrazima autentičnog bogoštovlja. Odnos prema Bogu ne smije biti narušen ili doveden u sumnju političkim uređenjem ili lojalnošću zemaljskim poglavarima. Izjava »podajte dakle caru carevo a Bogu Božje!« (Mt 22,21) štiti lojalnost vlastima, ali bez štete za odnos s Bogom.

Isusovu pouku o vrednotama možemo na poseban način odčitati u parabolama ili prisposodobama.⁴⁵ U njima on metodom dijalektičke komunikacije nadilazi različite perspektive koje ga dijele od sugovornika i uvodi ih u svoj svijet vrednota ukorijenjen u Božjoj odluci.

Parabolama u Markovu evanđelju – o posijanom sjemenu (Mk 4,3–9), o sjemenu koje samo raste (4,26–29) i o gorušičinu zrnu (4,30–32) – Isus usmjerava pozornost na vrednote kontinuiranog rasta i dinamike, kako u božanskim, tako i ljudskim stvarnostima, promiče vrednote novosti i povijesnosti koje udaljavaju od logike *hic et nunc*. Kratkim razmišljanjima između parabola ističe vrednote riječi, pouke, te plodnog i odgovornog slušanja, a isključuje kao nevrednote preuzetno i pogrešno pouzdanje samo u vlastitu aktivnost.⁴⁶

Matejev Isus inzistira u parabolama i na nekim novim vrednotama. Parabolama o kukolju (13,24–30) i ribarskoj mreži (13,47–50) promiče vrednotu strpljivosti do kraja i usmjerenosti na kraj. U parabolama o povjerenom novcu i bogaćenju talentima koji su Božji dar (25,14–30) zalaže se za vrednote zauzetosti, radinosti i odgovornosti, koje su u sceni općega suda (25,31–46) oplemenjene optikom i vrednotom djela ljubavi. Parabolama o mudrom sluzi (24,45–51) i o de-

⁴² Usp. J. LAMBRECHT, *Ich aber sage euch. Die Bergpredigt als programmatische Rede Jesu (Mt 5–7; Lk 6,20–49)*, Stuttgart, 1984., str. 89–93.

⁴³ Vidi, I. DUGANDŽIĆ, *Nova pravednost. Poruka Isusova Govora na gori (Mt 5–7)*, Zagreb-Tomislavgrad, 1991.

⁴⁴ Usp. I. BROER, »Die Antithesen und der Evangelist Matthäus«, u: *BZNF* 19 (1975.) 50–63.

⁴⁵ Usp. J. JEREMIAS, *Die Gleichnisse Jesu*, Göttingen, 1970.; S. TESELLE, *Speaking in Parables: A Study in Metaphor and Theology*, Philadelphia, 1975.; V. FUSCO, *Oltre la parabola. Introduzione alle parabole di Gesù*, Roma, 1983.; R. FABRIS, »Le parabole di Gesù«, u: *ISTI, Gesù di Nazaret. Storia e interpretazione*, Assisi, 1983., str. 174–177.

⁴⁶ Usp. J. JEREMIAS, *Die Gleichnisse Jesu*, Göttingen, 1962., str. 151; H. RÄISÄNEN, *Die Parabeltheorie im Markusevangelium*, Helsinki, 1973., str. 48–64.

set djevice (25,1–13) ističe vrednote životne mudrosti i razboritosti kao vrednote koje se određuju tek od kraja, na temelju učinaka i plodova.

Dosljedno Lukinoj koncepciji Evanđelja, Isus će ovdje kroz parabole promicati neke nove vrednote. Čitavo 15. poglavlje⁴⁷ s parabolama o izgubljenom sinu ili nadasve dobrom ocu⁴⁸, o izgubljenoj ovci i izgubljenoj drahmi promiče vrednote opraštanja i traženja izgubljenoga⁴⁹. Parabolom o svjetiljci (8,16–18) ukazuje na vrednotu transparentnog, nezakulisnog djelovanja. Parabolama o onom bogatašu kome je obilno urodila zemlja (12,16–21) kao i o bogatašu i siromašnom Lazaru (16,19–31) potvrđuje zemaljska dobra, ali u svjetlu vrednote odricanja od bogatstva i sposobnosti dijeljenja materijalnih dobara sa siromasima.⁵⁰ Parabolom o vjernom i nevjernom sluzi (12,42–48) naglašava vrednotu odgovornosti pretpostavljenih u zajednici. Parabolom o bezbožnom sucu i udovici (18,1–5) ističe vrednotu ustrajnosti i zauzetosti za svoju stvar, čak do tvrdoglavosti i nestrpljivosti koje su opravdane nevoljom. Parabolom o milosrdnom Samarijancu (10,29–37) zalaže se za vrednote milosrđa i solidarnosti prema nevoljnima, bez obzira na različite etikete i podjele među ljudima.

Posebnu pozornost zaslužuju parazitijske parabole⁵¹, gdje su jasno očitovane vrednote koje se nazivaju i »eshatološkim krepostima«⁵², odnosno vrednote koje određuju eshatološki vrijedno ponašanje: distanciranje od zemaljskog načina mišljenja i postojano okretanje Bogu.

Isusov navještaj spasenja i izravno uzima u obranu neke vrednote. Primjerice, institut ženidbe, bračno zajedništvo, djecu, opredjeljenje za siromaštvo i služenje (usp. Mk 10,1–45), beskompromisnost i zauzetost za istinu, pravednost i nevinost i u uz cijenu progona. Ponekad su vrednote koje zastupa i promiče i u koliziji. Primjerice, vrednota braka. S jedne strane, čvrsto brani stabilnost bračne veze, a s druge, traži od ljudi koji su već oženjeni da ostave sve, čak i obitelj, ženu i djecu kako bi mogli biti dionici njegova stila življenja i njegova religioznog izbora (usp. Mt 10,28–30par). Kolizija je shvatljiva u sklopu vrednote kraljevstva Božjega ko-

⁴⁷ Poruka ovoga poglavlja s pravom je nazvana »srcem trećeg evanđelja«. Usp. L. RAMARSON, »Le coeur du Troisième Evangile: Lc 15«, u: *Bib* 60 (1979.) 345–360.

⁴⁸ Usp. P. GRELOT, »Le pere et ses deux fils: Luc 15,11–32«, u: *RB* 84 (1977.) 321–348.538–567.

⁴⁹ J. ERNST ih kvalificira kao »dojmljivu penitencijalnu katehezu«, u: *Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg, 1977., str. 18.

⁵⁰ Usp. R. SCHNACKENBURG, *Osoba Isusa Krista u četiri Evanđelja*, Zagreb, 1997., str. 145.

⁵¹ Ovdje se redovito ubrajaju sljedeće parabole iz Lukina Evanđelja: o ludom bogatašu (12,16–21) o provalniku (12,39s), o upravitelju (12,41–46), o budnim slugama (12,35–38), o nepravednom upravitelju (16,1–9), o nepravednom sucu (18,1–8), o deset mna (19,20–27), o potopu i ognjenoj kiši (17,26–30) te o smokvinu stablu koje pupa (21,29–33). Usp. G. SCHNEIDER, *Parusiegleichnisse im Lukas-Evangelium*, Stuttgart, 1975., str. 20–78.

⁵² R. SCHNACKENBURG, *Osoba Isusa Krista u četiri Evanđelja*, Zagreb, 1997., str. 173.

ja relativizira, daje novi gravitacijski centar obiteljskom i afektivnom životu. Postoji i dublja i na drugim osnovama zasnovana povezanost među osobama.

Sva tri Sinoptika se slažu, a Luka upravo inzistira na usmjerenosti Isusove pouke protiv bogatstva⁵³. Ni bogatstvo ni siromaštvo nisu po sebi vrednote, ali su važni zbog stava i držanja prema njima. Isus preferira siromaštvo, ali samo zbog činjenice povezanosti bogatstva s pohlepom (usp. Lk 12,50), s težnjom za užicima života koja plodi zemaljskim brigama (usp. 8,14; 12,19; 16,19), s traženjem ljudske hvale i slave, s častohlepljem (usp. 14,7–10), s opredjeljenjem za lagan život (usp. 12,19) i prezir siromaha (usp. 16,20), s nasiljem, pljačkom, potkupljivošću i nepravdom u njegovu stjecanju (usp. 16,9–13). Pravo bogatstvo je u Bogu i nije moguće služiti »Bogu i bogatstvu« (16,13; Mt 6,24). Materijalno bogatstvo kao vrijednost može se djelima ljubavi, pomaganjem potrebnima i dobrotvornošću, konvertirati u vrednotu čovjekoljublja, a jedino po njemu i bogoljublja.⁵⁴

Lukino Evanđelje snažno ističe još dvije vrednote koje je, kako zbog vremena nastanka Evanđelja, tako i zbog suvremene krize vrednotâ, potrebno izdvojiti. To su vrednota žene i ženstvenosti i vrednota molitve. Isusov stav i vrednovanje žene kao čovjeka u punom smislu riječi, u njezinu dostojanstvu i jednakopravnosti, izričito barem u pogledu braka, u njezinoj ženstvenoj otvorenosti, osjećajnosti i sposobnosti da dublje osjeti i shvati Božje misli (usp. 10,38–42) svakako osporava onovremeno shvaćanje androcentričnog društva po kojemu je muško najviša forma ljudskosti.⁵⁵ Vrednotu molitve Isus promiče kako svojim osobnim primjerom, tako i poukom učenika o potrebi molitve. Molitva je vrednota jer čini osjetljivima za situacije koje se proživljavaju, pomaže i omogućuje odčitavanje stvarnosti iz Božje perspektive, uranja u Božju logiku i njegov plan s čovjekom i sveukupnim kozmosom, ostvaruje zajedništvo s nebeskim Ocem i, njegovom snagom, otkupljeno zajedništvo sa svim ljudima i zauzetost za njih; jednostavno molitva omogućuje novo i drukčije vrednovanje svih vrednota.

Isusova pouka o vrednotama nije novost u pogledu religioznih i etičkih sadržaja, već u pogledu novoga pristupa, novoga vrednovanja svakodnevnog za

⁵³ Ovaj vid Isusove pouke posebno ističemo, jer se u suvremenoj postmodernoj kulturi već dogodila »tiha revolucija«, gotovo neprimjetni prijelaz od materijalističkih vrednota koje smjeraju na fizičko preživljavanje, životni standard i socijalnu sigurnost prema postmaterijalističkim vrednotama, gdje su u središtu osjećaj zajedništva, samoostvarenje, odnosno kvaliteta života. Usp. N.A. ANČIĆ, »Crkva i moderna kultura«, u: N.A. ANČIĆ–N. BIŽACA (pr.), *Crkva između proročkog poslanja i konformizma. Zbornik radova teološkog simpozija Split, 23. listopada 1998.*, Split, 1999., str. 87–117, ovdje 101.

⁵⁴ Usp. B. DUDA, »Evanđeoski motivi stjecanja imovine«, u: ISTI, *U svjetlu Božje riječi*, Zagreb, 2000., str. 127–132.

⁵⁵ Usp. E.H. MALY, »Women and the Gospel of Luke«, u: *Bibl.Theol.Bull.* 10 (1980.) 99–104.

Božju objavu i inzistiranje na vrednotama koje Bog traži od čovjeka. Njegove vrednote i vrednovanje ruše ljudske shematizme i stvaraju događanje novoga tipa komunikacije s Bogom, sa samima sobom, s drugima i svijetom oko sebe. A sve vrednote su, možemo slobodno reći, u službi spomenutih vidova komunikacije.

4. Vrednote u pavlovskim spisima

Pavlov svijet vrednotâ je određen njegovom osobom i osobnim iskustvom. Iza leđa ima židovski svijet iz kojega potječe, oko sebe helenističku kulturu u kojoj djeluje, a u sebi iskustvo susreta s Uskrslim (usp. Gal 1,13–17), koji je suradnjom njegovih sunarodnjaka i rimske vlasti bio osuđen i razapet kao zločinac⁵⁶. Židovske vrednote, posebice u farizejskom tumačenju ne odbacuje, štoviše otvorenim srcem ih ispovijeda (usp. Fil 3,3–6), ali u njima ne nalazi svoje ostvarenje: »Ali što mi god bijaše dobitak, to radi Krista smatram gubitkom. Štoviše, čak sve gubitkom smatram zbog onoga najizvršnijeg, zbog spoznanja Isusa Krista, Gospodina mojega, radi kojega sve izgubih i otpadom smatram: da Krista steknem i u njemu se nađem – ne svojom pravednošću, onom od Zakona, nego pravednošću po vjeri u Krista, onom od Boga, na vjeri utemeljenoj« (Fil 3,7–9). Poznaje i u svoj vrijednosni sustav uključuje gotovo sve etičke vrednote klasične starine.⁵⁷ Uzima ih kao normu, ali ih trajno obogaćuje novom kristološkom optikom⁵⁸ koja nadilazi ove vrednote, ali ne ide protiv njih. Evo nekih njegovih izričaja iz autentičnih poslanica koji potvrđuju rečeno: »Uostalom, braćo, što god je istinito, što god je časno, što god je pravedno, što god je čisto, što god ljubazno, što god hvale vrijedno; je li što krepost, je li što pohvala – to nek vam je na srcu! Što ste naučili, i primili, i čuli i vidjeli na meni – to činite i Bog mira bit će s vama!« (Fil 4, 8–9). U svome prvome spisu piše: »Sve provjeravajte: dobro zaržite, svake se sjene zla klonite« (1 Sol 5,21–22). A u 1 Kor upozorava: »Bio Pavao, ili Apolon, ili Kefa, bio svijet, ili život, ili smrt, ili sadašnje ili buduće: sve je vaše, vi ste Kristovi, a Krist Božji« (3,22–23). U kontekstu korintskog

⁵⁶ Ovaj vid Pavlove teologije vrlo dobro je istaknut kod L. CERFAUX, *L'itinéraire spirituel de S. Paul*, Paris, 1966.; J. GNILKA, *Paulus von Tarsus. Apostel und Zeuge*, Freiburg-Basel-Wien, 1997.

⁵⁷ Najbolji dokaz ovomu su česti katalozi manâ i vrlinâ u njegovim spisima, posebice u egzortativnim kontekstima. Usp. D. SCHRÖDER, *Die Haustafeln des Neuen Testaments. Ihre Herkunft und ihr theologischer Sinn*, (Disertacija) Hamburg, 1959. Popis vrijednosti koji nalazimo u Fil odgovara popisu stoičkih vrijednosti. Usp. E. LOHMEYER, *Die Briefe an die Philipper, an die Kolosser und an Philemon*, Göttingen, 1956., str. 172s.

⁵⁸ Usp. P. GRECH, »Motivazioni cristologiche nell'etica paolina«, u: ISTI, *Ermeneutica e Teologia biblica*, Roma, 1986., str. 362–396. Još opširnije, W. THÜSING, *Gott und Christus in der paulinischen Soteriologie*, Münster, 1986.

pluralizma poučava: »'Sve je slobodno'! Ali – sve ne koristi. 'Sve je dopušteno!' Ali – sve ne saziđuje. Nitko neka ne traži svoje, nego dobro drugoga« (1Kor 10,23–24). U istom kontekstu stoji napisano: »Dakle, ili jeli, ili pili, ili drugo što činili, sve na slavu Božju činite. Ne budite na sablazan ni Židovima, ni Grcima, ni Crkvi Božjoj, kao što i ja svima u svemu ugađam ne tražeći svoju korist, nego što koristi mnogima na spasenje« (1Kor 10,32–33).

Ovdje želimo izdvojiti i kratko opisati neke tipično pavlovske vrednote koje su po sudu mnogih socioloških analiza ozbiljno ugrožene ili krivo prenaplašene u današnjim društvima.

4.1. Vrednota križa – životnih muka i patnji

Polazeći od Kristova križa, ali ne samo kao povijesnog događaja⁵⁹ nego kao Božje mudrosti i snage⁶⁰ onima koji vjeruju da je Krist uskrišen i koji su doživjeli snagu njegova Duha, Pavao formira i formulira svoj navještaj. U njemu križ nije samo objekt ili sadržaj nego je i njegova metoda i temeljna vrednota življenja. U svojoj neshvatljivosti, ali ne i neprihvatljivosti, križ je vrednota otajstvenoga Božjega plana po kojem se, u svjetlu uskrsnuća, Božja snaga očituje i u slabosti i postaje kriterijem svih vrednovanja i zauzetosti u životu.

U bipolarnosti slabosti i snage, ograničenosti i neograničenosti, ljudski život je nužno križevan, ali upravo kao takav je vrednota suobličavanja Kristovu umiranju koje je uvijek popraćeno darom života: »Smrt djeluje u nama, život u vama« (2 Kor 4,12), tvrdi Pavao. Muke i naponi življenja otvaraju povjerenju u Boga, a povjerenje je kanal otajstvene Božje snage, upravo »snage Kristove« (2 Kor 12,9). Slabost je *locus* doživljavanja Božje milosti, ali ne kao ubrizgavanja energije, nego kao iskustva Božje dobrohotnosti i ljubavi. Vrednota doživljene Božje milosti nije dodatna snaga koja omogućuje udaljavanje od slabosti, nego je uporište koje sve nadilazi, iz kojega se sve drukčije vidi i doživljava.

⁵⁹ Pavao vrlo rijetko i gotovo usputno i aluzivno spominje događaje iz zemaljskog Isusova života: Isusovo ljudsko rođenje (Gal 4,4), davidovsko porijeklo (Rim 1,3), ustanovljenje Euharistije na Posljednjoj večeri (1Kor 11,23s), sinovsku molitvu u Getsemaniju (Rim 8,15; Gal 4,6), scenu razapinjanja (Gal 5,1) i različita ukazanja Uskrsloga (1Kor 15,1–2). Još rjeđe spominje neku Isusovu riječ: samo u 1Kor 7,10 i 9,14. Njegov glavni kut promatranja je doživljeno pashalno otajstvo. Usp. D. WEMHAM, »Paul's Use of the Jesus Tradition: Three Samples«, u: ISTI (izd.), *Gospel Perspectives 5: The Jesus Tradition Outside the Gospels*, Sheffield, 1984., str. 7–37.

⁶⁰ Usp. M. VIDOVIĆ, »Pavlova teologija križa u 1 Kor«, u: *U križu je spas. Zbornik radova u čast mons. Ante Jurića*, Split, 1997., str. 55–71; S. VIRGULIN, »La croce come potenza di Dio in 1 Cor. 1,18–24«, u: AA.VV., *La sapienza della Croce oggi*, vol. 1, Torino, 1976., str. 144–150.

U povijesnim uvjetima čovjeka koji traži sigurnost pod svaku cijenu, moć kao najviši zakon i najviše pravo, a sebeljubni uspjeh bez obzira na izvrgavanje istine i korištenje nepravdom, lažju i nasiljem, križ se pojavljuje kao vrednota koja radikalno kritizira sve manipulacije, nadmetanja, borbe za moć i položaj u međuljudskim odnosima. Križ Isusa Krista lomi i slama sve neposredne zemaljske mogućnosti smisla, nadilazi poznate i uhodane obrasce smisla i upućuje na oslanjanje na Boga i njegovu R/riječ kao na uporište vrednote smislenosti. Tražiti vrednotu smisla samo u horizontali znači živjeti kao neprijatelj križa Kristova (usp. Fil 3,19), dok se u svjetlu križa kao vrednote, vrednota smisla očekuje samo iz Božjih ruku.

4.2. Vrednota tjelesnosti i tjelesne, zemaljske vrednote

U sklopu biblijske antropologije koja uvijek promatra čovjeka kao nerazdjeljivu cjelinu, Pavao pozitivno vrednuje ljudsku tjelesnost, jer čovjek *nema* nego *jest* tijelo. Ali tjelesnost se, i u smislu somatičnosti, a posebice sarkičnosti, pojavljuje i kao nevrednota, kao zapreka otvorenosti Bogu. Zbog ovoga je Pavlov govor o vrednoti tjelesnosti uglavnom korektivno obilježen. Tijelo – *sarks* kao apsolutizirano »ja« dignuto na razinu sustava nije vrednota, jer sve svodi na iluzorno i parcijalno ostvarenje sebe i to u sadašnjosti i kao takvo nema budućnosti. Tijelo – *soma*, međutim, kao relacionalna konkretnost ljudske osobe u prostoru i vremenu jest vrednota koja ima budućnost u Bogu, a koja u prostoru i vremenu poprima različite vidove. Kao relacionalna konkretnost, vrednota tjelesnosti dolazi do izražaja u svim međuljudskim odnosima, posebice u braku. Temelj je solidarnosti, velikodušnosti i ljubavi.

Bračni život kao vrednota ostvarivanja tjelesnosti u smislu relacionalnosti ne trpi ni slobodarstvo ni enkratizam. Zahvaća čitavu osobu i izraz je životne angažiranosti i totalne povezanosti s osobom suprotnog spola, a ne nešto izvanjsko, kako tvrde laksisti. Nije igra, nego trajna veza, nije traženje sebe, nego dijalog i darivanje. Isto tako obezvrijeđivanje braka i seksualnosti, kako čine rigoristi, nije u skladu s Božjim pozivom upućenim čovjeku na suradnju u stvoriteljskom djelu⁶¹, niti s vrednotom služenja Bogu baš u tijelu. Brak nije koncesija zbog bludnosti ili nesuzdržljivosti, nije ni isključivo stanje normalne sazrele seksualnosti, kako su smatrali starozavjetnici⁶², već je vrednota suradnje s Bogom i pozitivan odgovor njegovim namislama.

⁶¹ Usp. J.J. VON ALLMEN, *La coppia cristiana in S. Paolo*, Torino, 1968., passim.

⁶² Usp. S. CIPRIANI, »Matrimonio e famiglia in San Paolo«, u: V. LIBERTI (ur.), *La Famiglia nella Bibbia*, Roma, 1989., str. 199–223.

Istina, Pavao razmišlja o braku upućujući na djevičanstvo⁶³ kao na drugi status u Kristovu poretku vrednotâ. Brak i djevičanstvo gleda suodnosno; i u jednom i u drugom statusu vidi kršćansko zvanje i jednako dobru mogućnost biti kršćaninom. U kristološkoj optici potpunog sebedarja Gospodinu i Gospodnjem, daje prednost djevičanstvu pred brakom (usp. 1 Kor 7,32–34), opravdavajući je praktičnošću i eshatološkim vrednovanjem sadašnjega časa. U perspektivi onoga posljednjega, brak je relativna, pretposljednja vrednota, a djevičanstvom se već sada u konkretnim povijesnim okolnostima živi ono posljednje. U njemu onostranost prodire u ovostranost i anticipira se uskrslu život.⁶⁴

Sve zemaljske vrednote, one koje su u službi čovjekova povijesnog, vremensko-prostornog življenja, Pavao potvrđuje, ali iz perspektive novoga svijeta koji je u Kristu započeo. Poznat je onaj Pavlov stav izražen sitagmom *hos me* – kao da (usp. 1Kor 7, 29–31⁶⁵) kojim se načelno relativiziraju vrednote staroga svijeta, ali ne kao njihovo napuštanje ili prezir⁶⁶, već kao određeno distanciranje koje ide u prilog i onome koji se njima i služi i samim vrednotama. Sve vrednote staroga svijeta su dinamički otvorene kraljevstvu Božjemu. Dijalektikom istovremene pripadnosti sadašnjosti i budućnosti⁶⁷, kršćanin nikada nije pred izborom disjunktivnog tipa: ili za ovaj ili za onaj svijet. On se odlučuje za sadašnjicu ukoliko ima vrijednost i vrednote budućnosti, ali živi dužni odmak prema svemu stvorenome što mu omogućuje ispravnu prosudbu i vrednovanje svega i, dosljedno, slobodan izbor. Po sebi zemaljske vrednote su dvoznačne, i za kršćanina koji to proniče postaju dobre ili loše zavisno o tome kako ih se koristi. One su dobre sluge, a loši gospodari, nemaju naime po sebi konačne vrijednosti, ali ih *agape* može preobraziti i učiniti vrednotama za vječnost.

⁶³ Pavao govori općenitije o suzdržljivosti, ali u kontekstu govora o ženidbi, riječ je o djevičanstvu, točnije o bezbračnosti. Koristi dva termina: *parthenon* u gen. mn. koji se u jedn. koristi samo za ženske, a u mn. i za muške i za ženske; *agamos* kojim izražava status bezbračnosti bez obzira kako je došlo do toga statusa: neoženjenošću/neudatošću, udovištvom, zakonitom rastavom. S oba termina Pavao izražava slobodu od bračne veze muškarca i žene.

⁶⁴ Usp. B. DUDA, »Ženidba i djevičanstvo u Prvoj Korinćanima 7«, u: ISTI, *U svjetlu Božje riječi*, Zagreb, 2000., str. 98–100.106.

⁶⁵ Ovdje se spominje pet radnji ili stanja koja obilježavaju usvjetni život: ženiti se, plakati, radovati se, kupovati, uživati ovaj svijet.

⁶⁶ Ovo je slogan stoičkog nepouzdanja u ovaj svijet koji se ocjenjuje samo zavodničkim i posve beznačajnim u duhu *ataraksia*-e, ravnodušnosti.

⁶⁷ Usp. W. SCHRAGE, »Die Stellung zur Welt bei Paulus, Epiktet und in der Apokalyphtik«, u: *ZThK* 61 (1964.) 125–154; H. FLENDER, »Das Verständnis der Welt bei Paulus, Markus und Lukas«, u: *KuD* 14 (1968.) 1–27.

4.3. Vrednote svijesti i savjestnosti

Spoznaja, znanje i svijest uvijek u Pavlovim spisima pretpostavljaju vjeru kao posluš kerigmatskom navješćaju Krista, uvijek su naime specifično kršćanske vrednote obogaćene i prožete ljubavlju. Bez njih savjest, koja je najtješnje povezana sa samom čovjekovom osobom, koja je u neku ruku njegov identitet⁶⁸, ne može vrijednosno funkcionirati.

Za Pavla savjest nije, kako smo navikli slušati, božanska iskra u čovjeku, izvor moralnih vrednota ili aktivni princip koji potiče na dobro.⁶⁹ Ona je samo jedno nutarnje neukrotivo sudište koje prati čovjekovu spoznaju s obzirom na njegova djelovanja. Pretpostavlja spoznaju vrednota koja se događa na razini uma (*nous*)⁷⁰ prosvijetljenog vjerom i usavršava se samo zahvatima na ovakav um koji je sposoban razabrati »što je volja Božja, što je dobro, Bogu milo, savršeno« (Rim 12,2)⁷¹. U ovom smislu možemo reći da je savjest kod Pavla, premda je on nikada ne definira⁷², »mjerodavna, nezaobilazna svijest čovjeka pojedinca da stoji pod nekakvim zahtjevom«⁷³, ili jednostavno svijest o grijehu, promašaju⁷⁴. Savjest je prosudbena instanca u čovjeku, ali njezin sud je podvrgnut Božjem sudu (usp. 1 Kor 4,4). Određena je ljubavlju koja se u konkretnom životu očituje kao odgovornost, uzajamnost i obazrivost⁷⁵ i nije autonomna nego

⁶⁸ Usp. B. DUDA, *Savjest i obraćenje u Bibliji*, Zagreb, 1990., str. 31.

⁶⁹ Pavlovo poimanje savjesti sigurno se »ne podudara posve s onim što se misli pod pojmom savjest u kasnijoj teologiji (već kod Otaca) i u suvremenoj etici (premda uz manje razlike – sehr unterschiedlich): glas Božji u čovjeku, naravno znanje glede dobra i zla, svijest o dobrim i zlim djelima, snaga koja čovjeka potiče na dobro, ili kako god se hoće razjasniti ovaj višeslojeviti fenomen«. R. SCHNACKENBURG, *Die sittliche Botschaft des Neuen Testaments. Band 2: Die urchristlichen Verkündiger*, HThKNT Supplementband, Freiburg-Basel-Wien, 1988., str. 48.

⁷⁰ O Pavlovom poimanju »uma« vidi: J. GNILKA, *Theologie des Neuen Testaments*, HThKNT, Supplementband V, Freiburg-Basel-Wien, 1994., str. 49–50.

⁷¹ Usp. E. MANICARDI, »Zakon, savjest i milost, II«, u: *CUS* 28 (1993.) 2, str. 140; R. SCHNACKENBURG, *Die sittliche Botschaft des Neuen Testaments. Band 2: Die urchristlichen Verkündiger*, HThKNT Supplementband, Freiburg-Basel-Wien, 1988., str. 54–56.

⁷² Pavao nikada izričito ne definira pojam savjesti. Ona može biti sudište koje zahvaća u ljudsko djelovanje, ali bez apsolutnosti, jer konačni sud pripada Bogu; ona je samo jedan ljudski sud; ima vrijednost zakletve za istinu utemeljenu u Isusu Kristu, odnosno u Duhu Svetom. Usp. E. MANICARDI, »Zakon savjest i milost u naučavanju sv. Pavla, I i II«, u: *CUS* 28 (1993.) 1,2, str. 16–31; 131–142. Auktor je egzegetski istražio sve Pavlove tekstove u kojima se pojavljuje termin »savjest«.

⁷³ J. GNILKA, *Theologie des Neuen Testaments*, HThKNT, Supplementband V, Freiburg-Basel-Wien, 1994., str. 54.

⁷⁴ Usp. R. JEWETT, *Paul's Anthropological Terms*, Leiden, 1971., str. 402–439.

⁷⁵ Usp. A. KRESINA, »Pojam obnove i zrelosti kršćanskoga života po sv. Pavlu«, u: *BS* 36 (1966.) 315–322, ovdje 320.

je po ljubavi u najpotpunijem smislu riječi suodnosna: bogoodnosna (teonomna), kristoodnosna (kristonomna), crkvenoodnosna (eklezionomna) i čovjekoodnosna (heteronomna)⁷⁶. Uronjena u nesebičnu Božju ljubav očitovanu u Kristu postaje mjerom kršćanske slobode. Obvezuje je uvjerenje, ali i respektiranje tuđega uvjerenja (usp. Rim 14,5). Time se ne želi reći da je potpuno subjektivna i da potvrđuje svako uvjerenje kao ispravno. Želi se reći da daje prednost zajedništvu i izgradnji drugoga pred osobnom slobodom. Zato Pavao svoj govor o savjesti može zaključiti već spomenutim riječima: »'Sve je slobodno'! Ali – sve ne koristi. 'Sve je dopušteno!' Ali sve ne saziđuje. Nitko neka ne traži svoje, nego dobro drugoga« (1Kor 10,23s).

Savjest je mjerodavna instanca svih vrednota u osobnom i javnom, napose političkom djelovanju (usp. Rim 13,1–7). Kršćanin ne može iskočiti iz društvene zajednice, pa ni onda kada ova ne dijeli s njim njegove vrednote, već mora prihvatiti određeni vid suradnje upravo »radi savjesti« (Rim 13,5). To znači da je suradnja određena vrijednosnom prosudbom ljubavlju formirane savjesti, odnosno prosudbom da li politika ili državni aparat koji je provodi⁷⁷ promiče ili koči spasenje objavljeno u Evanđelju, točnije odnose Krist-čovjek i čovjek-Krist.

Bez svijesti i savjesti sve druge vrednote i njihovo ostvarenje ostavljaju čovjeka neispunjenim i neostvarenim. One su za Pavla sigurni osobni kriterij svim drugim vrednotama.

4.4. *Vrednota zajedništva, povezanosti i univerzalnosti*

Zajedništvo i povezanost dvije su vrednote koje Pavao najviše ističe u liturgijskim kontekstima. Sama liturgija, posebice Euharistija, jest vrednota zajedništva, ali je vrednota i u smislu da slavi otajstva kao vrednote. Kult općenito, što je vidljivo posebice iz 1 Kor 12–14, nije prije svega pokret odozdo prema gore, već pokret odozgo prema dolje, odnosno mjesto i vrijeme u kojem Duh zahvaća ljude da bi ih povezao u zajedništvo i izgradio⁷⁸. I karizmatika očitovanja u kontekstu liturgijskih okupa imaju vrijednost, postaju vrednotom samo onoliko koliko izgrađuju zajednicu i zajedništvo⁷⁹, a ljubav im je mjerilo i najizvršniji put

⁷⁶ Usp. B. DUDA, *Savjest i obraćenje u Bibliji*, Zagreb, 1990., str. 39.

⁷⁷ Usp. H. SCHLIER, »Der Staat nach dem Neuen Testament«, u: ISTI, *Besinnung auf das Neue Testament. Exegetische Aufsätze und Vorträge*, Freiburg-Basel-Wien, 1967., str. 200–211.

⁷⁸ Usp. H.D. VENDLAND, »Il culto delle comunità paoline nel giudizio di Paolo«, u: ISTI, *Le Lettere ai Corinzi*, Brescia, 1976., str. 255–260.

⁷⁹ Usp. G. HASENHÜTTL, *Carisma, Principio fondamentale per l'ordinamento della Chiesa*, Bologna, 1973.; M. VIDOVIĆ, »Pavlovo korigiranje Korintskog shvaćanja karizmi (1 Kor 12–14)«, u: *CUS* 35 (2000.) 3, str. 252–280.

do njih⁸⁰. Zajedništvo je, kako pokazuje i Pavlov govor o karizmama i slika o tijelu kao organizmu⁸¹, vrednota ostvarenja pluralizma u jedinstvu ili jedinstva u pluralizmu različitih darova.

Izraženo terminom *koinonia*, zajedništvo nije jednostavna povezanost, ujedinjenost, konglomerat, nego ponašanje određeno istom vjerom i mišlju⁸². Uključuje i zajedništvo dobara, materijalnu i duhovnu solidarnost, kako pojedinih članova, tako i pojedinih zajednica (usp. 2 Kor 8–9), ali prvenstveno označava spasenjska dobra, novi život u Kristu. Ono je metavrednota koja nadilazi i povezuje teološke, liturgijske i institucionalne razlike i to ne njihovim dokidanjem, nego integriranjem u jedan Božji narod.

Zanimljivo je da vrednota zajedništva nije dovela Pavla do izričitog govora o društvenoj emancipaciji, primjerice, robova. Ne možemo reći da Pavao ne osjeća težinu njihove društvene situacije, ali u optici kontakta s Kristom društveni status nema toliku važnost. I rob je slobodan ukoliko usvaja Kristovu ljubav, spreman je na služenje svima, a i gospodar, koji prihvati Krista, u Njemu postaje robom ljubavi sviju (usp. Fm). U ovoj optici konačno »nema više: Židov – Grk! Nema više: rob – slobodnjak! Nema više: muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu!« (Gal 3,28).

U vrednoti zajedništva kao plodu shvaćene i prihvaćene univerzalnosti Kristova spasenja, do koje prva Crkva nije došla bez tenzija i lomova⁸³, nadilaze se čisto ljudske, nacionalne, društvene pa čak i naravne veze u korist pluralizma iskustava, shvaćanja i ponašanja. I univerzalnost kao vrednota ili, ako hoćemo suvremeno, globalizacija, izgrađena je samo na kršćanskom identitetu pripadnosti i predanosti Bogu, identitetu sinova u Sinu koji je voljom Očevom umro jednako za sve.

Spasenjsko zajedništvo s Bogom, Ocem, po Kristu u Duhu Svetom, temelj je novih međuljudskih i uopće odnosa u povijesti. U njegovu svjetlu i snazi ostvaruje se uzajamno prihvaćanje u klimi darivanja, sudioništva, služenja, karizmi i službi. Ono je u Pavlovim spisima svrha svih drugih vrednota. Sve su vrednote, naime, u službi odnosa s Bogom, ali ne bez kontakta s čovjekom i am-

⁸⁰ Usp. M. VUGDELIJA, »Najizvršniji put (1 Kor 13)«, u: M. BABIĆ (ur.), *U službi riječi. Spomenspis prigodom 75. obljetnice rođenja O. Franje Careva, ofm*, Makarska, 1991., str. 131–186.

⁸¹ Usp. T. SÖDING, »'Ihr aber seid der Leib Christi' (1 Kor 12,27). Exegetische Beobachtungen an einem zentralen Motiv paulinischer Ekklesiologie«, u: *Catholica* (Münster) 45 (1991.) str. 135–162.

⁸² Usp. Ph. H. MENOUD, *La perseveranza nel fatto cristiano*, Milano, 1971., str. 22–24; P.C. BORI, *Koinonia, l'idea della comunione nell'ecclesiologia recente e nel Nuovo Testamento*, Brescia, 1972.

⁸³ Usp. B. PAPA, *Tensioni e unità della Chiesa. Ricerca storico-teologica negli Atti degli Apostoli*, Bari, 1976., str. 102.

bijentom u kojem se živi. Izgradnja vrednote univerzalnog zajedništva snagom spasenjskog zajedništva s Bogom – Pavlov *oikodome* – objedinjuje i usmjerava sve ljudske napore oko ostvarivanja vrednotâ.

4.5. Vrednota slobode

U raznim Poslanicama Pavao se različito izražava o slobodi⁸⁴, ali u biti je vrlo jasno što pod njom podrazumijeva. Sloboda nije prvenstveno niti je ikakvo društveno ili političko oslobođenje, već je oslobođenje od gospodstva grijeha i smrti, nije izvanjska nego nutarnja sloboda, ona koja vodi pravom čovječstvu i postojanju pred Bogom⁸⁵. Istinski je slobodan onaj koji je oslobođen od samoga sebe, od svojih lažnih nada i strahova, od zatvorenosti u svoj egoizam i u samo svoju prosudbu⁸⁶. Ova i ovakva sloboda ima, naravno, i društvene konsekvencije, ali riječ je ipak samo o konsekvencijama.⁸⁷

Sloboda je dar i zadatak. Na nju smo pozvani i ne bi smjela biti izlikom »tijelu« (usp. Gal 5,13), odnosno nema ništa zajedničko sa slobodarstvom i zloporabama koje Pavao naziva »djelima tijela« (Gal 5,19–21). Najbolju upotrebu kršćanske slobode nalazimo u ljubavi koja služi drugima, koja doprinosi dobrobiti zajednice i društva: »Ljubavlju služite jedni drugima« (Gal 5,13b). Sloboda u ljubavi, ali ne u smislu slobodne ljubavi, već u smislu slobode koja plodi plodovima Duha Božjega, svakome je čovjeku, pa i nevjerniku-humanistu, kriterij uspješnog i poželjnog lika ljudskosti.

Pavao ipak ne poima slobodu jednako stoičkom idealu raspolaganja samim sobom (*autopragia*), napuštanja strasti (*apatheia*) i neosjetljivosti na udare sudbi-

⁸⁴ Govor o slobodi možemo podijeliti u neizravni i izravni. Neizravno govori o slobodi, primjere, u 1 Kor 3,22s kad predočava naslovnici da je »svijet ili život, ili smrt, ili sadašnje ili buduće, sve je vaše, vi Kristovi, a Krist Božji«. U Kristu nema opasnosti za slobodu. Slično nabraja i u Rim 8,38s, dodajući još »ni ikoji drugi stvor«. Izravno o slobodi govori u Gal, podsjećajući svoje adresate da su oslobođeni od ropstva »nemoćnim i bijednim počelima svijeta« (4,3.9), da su u Kristu za slobodu oslobođeni (usp. 5,1).

⁸⁵ Usp. R. SCHNACKENBURG, *Die sittliche Botschaft des Neuen Testaments. Band 2: Die urchristlichen Verkündiger*, Freiburg-Basel-Wien, 1988., str. 45s.

⁸⁶ Usp. H. SCHLIER, »Die Eigenart der christlichen Mahnung nach dem Apostel Paulus«, u: ISTI, *Besinnung auf das Neue Testament. Exegetische Aufsätze und Vorträge*, Freiburg-Basel-Wien, 1967., str. 340–357, ovdje 349.

⁸⁷ Ovdje sigurno pomišljamo i na temeljno pitanje latinskoameričke teologije oslobođenja: Je li moguća ova unutarnja bez pretpostavke vanjske slobode? Isus je htio obje, kažu oni: oslobođenje od grijeha i krivnje, kao i društveno oslobođenje od siromaštva, potlačenosti i ugnjetavanja. Pavao uvijek inzistira na prvoj, ali ne isključuje i društvenu slobodu kao njezinu konsekvenciju. Nikada obrnuto. Usp. R. SCHNACKENBURG, »Befreiung in der Blickweise Jesu und der Urkirche«, u: J.B. METZ (izd.), *Die Theologie der Befreiung: Hoffnung oder Gefahr für die Kirche?*, Dortmund, 1986., str. 11–28.

ne (*ataraksia*) sve do raspoloživosti izbora smrti⁸⁸. On je svjestan i ljudske slabosti i Božje snage (usp. Rim 7,15–24) i na ovu zadnju stavlja sve karte. Ljubav prema bratu za kojega je Krist umro zahtijeva u pojedinim slučajevima i odricanje od upotrebe slobode (usp. 1 Kor 8,7–13 i Rim 14,13–15). Kršćanska sloboda ima mjeru u Kristovoj slobodi, udioništvo je na slobodi djece Božje (usp. Rim 8,21) i samo kao takva može postati, biti i jest jedini čvrsti temelj ispravnog pluralizma. Nekakav radikalni pluralizam u ime slobode koji karakterizira suvremenu kulturu u sebi je proturječan⁸⁹, jer bez ujedinjujuće religiozne, etičke ili svjetonazorske perspektive lako se pretvara na općoj razini u pluralizam površnosti i vodi u slobodarstvo, neobvezanost, individualizam i potpunu ravnodušnost prema svima i svemu.

Ukratko, istinska vrednota slobode ili sloboda kao vrednota jest oslobađanje od sebe, od osobnog egoizma kao apsoluta i sustava u korist vrednota Duha Božjega.

4.6. Vrednota svrhovitosti – cilja

Sveukupan Pavlov govor i vrednovanje svih vrednota uglavnom je određen vrednotom cilja, svrhe, dolazišta. Cilj mu je hermeneutski ključ sadašnje egzistencije. Shvaćajući u vjeri kamo je upravljen, doživljavajući cilj koji ga očekuje, čovjek bolje shvaća svoj identitet i drukčije vrednuje vrednote koje živi. Pred konačnom vrednotom definitivnog zajedništva s Bogom sve su ovosvjetske vrednote samo pretposljednje, u smislu usmjerenja k cilju od kojega jesu i jedino mogu biti potvrđene kao vrednote.

Između sadašnjih vrednota i vrednote cilja može doći i dolazi do napetosti koje se rješavaju postupno. U povijesti je prisutno i zlo koje treba savladati i nadići. Ovaj proces je već otpočeo s Kristom, u povijesti, ali svoju puninu nalazi tek izvan, iza i iznad povijesti. Pobjeđujući u povijesti zlo dobrim, cilj postaje sve bliži. Na putu do cilja nalazi se i smrt o kojoj Pavao izričito govori kao o neprijatelju i najvećoj opasnosti. Ali u svjetlu cilja i življenog zajedništva s Kristom i smrt može biti integrirana u sustav vrednota (usp. Fil 1,21). Do definitivnog zajedništva s Bogom dolazi se konačno po uskrsnuću. U polazištu i Pavao shvaća uskrsnuće kao oživljavanje, vraćanje u život (usp. 1 Sol 5), ali postupno uočava i jasno izražava da je potreban kvalitativni skok između vrednota sadašnjosti i punine uskrsnuća (usp. 1 Kor 15,42–44).

Kao izraz postizanja ciljane vrednote zajedništva s Bogom, uskrsnuće utemeljuje i kršćansku vjeru i vrednovanje. Ne smije se svesti na besmrtnost duše ili

⁸⁸ Usp. M. POHLENZ, »Paulus und die Stoa«, u: *ZNW* 42 (1949.) 69–98.

⁸⁹ Usp. K. LEHMANN, »Vjera kao privatni čin i javna stvarnost«, u: N.A. ANČIĆ – N. BIŽAČA (pr.), *Crkva u uvjetima modernoga pluralizma. Zbornik radova teološkog simpozija o pluralizmu*, Split, 1998., str. 7–22, posebice 10–14.

na konstitutivne principe čovjeka. Ono je prije svega izraz Božje vjernosti svome stvorenju i ostvarenje Njegova obećanja. Ispravno ga se shvaća od onoga što je Bog izveo u Isusu, a ne od vlastite kulture ili filozofije.

Premda jest ciljna i definitivna vrednota, uskrsnuće je prisutno već u sadašnjosti, ali ne na način da se nema što dogoditi u budućnosti. Možda su ga Korinćani, gdje Pavao najjasnije tematizira ovu problematiku (usp. 1 Kor 15)⁹⁰, shvaćali na taj način i stoga on inzistira na povijesnom hodu prema uskrsnuću, na stilu življenja iz perspektive uskrsnuća, na napetosti između »već sada« i »još ne u punini« spasenja. Bez ovoga se i život i sve njegove vrednote pretvaraju u ono pogansko i epikurejsko načelo: »jedimo i pijmo jer sutra nam je umrijeti« (1 Kor 15,32). Iz perspektive uskrsnuća kao vrednote definitivnog stanja novi sjaj dobivaju vrednote vremena, angažiranosti, postojanosti, strpljivosti i odgovornosti. Jednostavno, sve ovozemne i sadašnje vrednote mogu biti odraz i sakrament »punine vremena« (Gal 4,4), uprisutnjenje Božjega »sada« po kojem i mogu biti kvalificirane kao prolazne ili neprolazne vrednote.

5. Vrednote u deuteropavlovskim spisima

U deuteropavlovskim spisima⁹¹ susrećemo se s nastavkom Pavlove misli u novonastaloj, najčešće kriznoj unutarcrkvenoj situaciji. Za očekivati je da u takvom kontekstu i sustav vrednota bude redimenzioniran.

Stari sustav vrednota u kojem visoko kotiraju razne kozmičke sile, posrednička bića, usvjetna spoznaja, znanje i mudrost, ekstatične vizije i kulturalni gesti povezani s enkratizmom nije kompatibilan s Kristovim sustavom u kojem je On prototip kozmosa, glava i princip novoga čovječanstva određenog za uskrsnuće. Krist u kojem su skrivena sva blaga mudrosti, znanja i spoznaje, u kojemu »tjelesno prebiva sva punina božanstva« (Kol 2,9) uporište je metapovijesnog iskustva koje određuje novi sustav vrednota.⁹²

⁹⁰ Usp. H. ZIMMERMANN, *Gesù Cristo*, Torino, 1976., str. 133.

⁹¹ Pojedine poslanice iz Pavlovskog korpua nemaju isti stupanj sigurnosti u pogledu izravnog kontakta s Pavlom. Među autentične poslanice za koje ovaj kontakt nije nikada doveden u sumnju ubrajaju se: 1Sol, 1/2Kor, Gal, Rim, Fm i Fil. Za ostale poslanice ovaj kontakt je sumnjiv (Kol) ili potpuno isključen (Ef, 1/2Tim, Tit) i stoga se nazivaju deuteropavlovskima. Među njih se ubraja i poslanica Hebrejima, jer je u Ranoj Crkvi vrijedila kao pavlovska i kao takva je ušla u kanon.

⁹² Usp. E. PERETTO, *Lettere della prigionia. Filippesi-Filemone-Colossesi-Efesini*, Milano, ²1976.; E. LOHSE, *Le lettere ai Colossesi e a Filemone*, Brescia, 1979.; M. MASINI, *Filippesi-Colossesi-Efesini-Filemone, le lettere della prigionia*, Brescia, 1987.; J.N. ALETTI, *Colossiens 1,15-20*, Roma, 1981.; J.M. ROBINSON, »A Formal Analysis of Colossians 1,15-20«, u: *JBL* 76 (1957.) 270-287; C.A. EVANS, »The Colossian Mystics«, u: *Bib* 63 (1982.) 196-202.

Primarne vrednote novoga sustava su: mir (usp. Ef 2,14s) kao ostvarenje novoga čovjeka u Kristu i Duhu Svetom⁹³, čovjeka određena podnošljivošću i prijateljstvom, posebice na religioznom planu, prema svima, čovjeka koji nadilazi partikularizme i prihvaća podložnost i poslušnost kao vrednote ostvarenja; brak kao otajstvo spasenja i življeno promicanje Kristove ljubavi prema Crkvi (usp. Ef 5,21-33)⁹⁴; osmotska prožetost vjerovanja i stila življenja⁹⁵; Crkva kao organizirani kršćanski život, organizam i sredstvo spasenja, stup i uporište istine (usp. 1 Tim 3,15); Crkva kao otajstvo, vidljivi izražaj Kristova čovjekoljublja i dobrotivosti u dimenziji anamneze i primjene plodova otkupljenja u obredu i kultu, u tumačenju doktrinalne baštine koja joj je prenešena (usp. Tit 3,4)⁹⁶.

Novi sustav u Kristu utemeljenih vrednota ne podnosi praksu nadutosti, raspre i rječoborstva, zavisti, svađe, pogrde, zla sumnjičenja, razračunavanja (usp. 1Tim 6,4s); odbacuje svakovrsnu manipulaciju, posebice »ženicama natovarenim grijesima i vodanim najrazličitijim strastima« (2Tim 3,6); ne prihvaća sebljupce i srebroljupce, preuzetne, ohole, hulitelje, neposlušne roditeljima, nezahvalne, bezbožne, besćutne, nepomirljivce, klevetnike, neobuzdanike, goropadnike, izdajice, ljubitelje užitka više nego Boga (usp. 2Tim 3,2-4). Uključuje sve vrednote protivne ovim deformacijama, a kao najbrži put do njih predlaže kult i štovanje Boga kao izraz Kristova svećeničkog posredništva⁹⁷, kao življenje ustrajne vjernosti i odgovornosti, kao transformiranje života u prinos drag Bogu i na raspolaganju braći u vjeri; kult kao anticipaciju i sadašnje doživljavanje budućnosti koju je Bog obećao⁹⁸.

⁹³ Usp. J. GNILKA, »Christus unser Friede«, u: *Die Zeit Jesu* (Spomen-spis H. Schlier), Freiburg, 1970., str. 190-207; L. RAMAROSON, »Le Christ, notre paix (Ep 2,14-18)«, u: *ScEs* 31 (1979.) 373-382; R. PENNA, »La proiezione dell'esperienza comunitaria sul piano storico (Ef 2,11-22) e cosmico (Ef 1,20-23)«, u: *RivBib* 26 (1978) 171-172; H. SCHLIER, *La lettera agli Efesini*, Brescia, ²1973., str. 208s; M. ZERWICK, *Poslanica Efežanima*, Zagreb, 1974., str. 51-54.

⁹⁴ Usp. A. DI MARCO, »Ef 5,21-6,9, Teologia della famiglia«, u: *RivBib* 31 (1983.) 190s.195s; A. FEUILLET, »La dignité et le rôle de la femme d'après quelques textes pauliniennes: comparaison avec l'Ancient Testament«, u: *NTS* 21 (1975.) 157-191; M. ZERWICK, *Poslanica Efežanima*, Zagreb, 1974., 113-119.

⁹⁵ Usp. S. CIPRIANI, *Lettere Pastorali*, Roma, 1972., str. 134s; J. NEYREY, *Lettere a Timoteo, Tito, Lettere di Giacomo, Pietro, Giuda*, Brescia, 1993., str. 9-77, posebice 9-12.

⁹⁶ Usp. C. SPICQ, *Saint Paul. Les Epîtres pastorales*, Paris, 1969., str. 86s.90.258s.

⁹⁷ Usp. A. VANHOYE, »Sacerdoce du Christ et culte chretine selon l'Épître aux Hébreux«, u: *Christus* 28 (1981.) 216-230; ISTI, *Sacerdoti antichi e Nuovo Sacerdote secondo il Nuovo Testamento*, Torino, 1985., passim.

⁹⁸ Usp. J.W. JOHNSON, »Outside the Camp. A Study of Hebr 13,9-14«, u: *CBQ* 40 (1978.) 53-63; S.D. TOUSSAINT, »The Eschatology of the Warning Passages in the Book of Hebrews«, u: *GTJ* 3 (1982.) 67-80; J.V. DAHMS, »The First Readers of Hebrews«, u: *JETS* 20 (1977.) 365-375; C. SPICQ, »Paul, Epîtres aux Hébreux«, u: *DBS* 7, str. 227s.

6. Vrednote u Apokalipsi

Apokaliptička literatura izrasta iz sučeljavanja konkretnih povijesnih činjenica s Božjim obećanjima. U njoj su sučeljene vrednote kršćanske poruke s povijesnim okvirom i povijesnim vrednotama.⁹⁹ Povijesni okvir ili realnu povijesnu pozadinu svih vrednota apokaliptičke literature predstavljaju progoni vrednotâ kršćanske poruke.¹⁰⁰

U takvom ozračju u prvi plan izranja simbol ili simbolizam kao vrednota. Njime se stvarnost otkida od konkretnosti i daje joj se univerzalna paradigmat-ska vrijednost¹⁰¹. Apokaliptički simbolizam nije transformacija uobičajenih značenja koja su prisutna u određenom kulturnom ambijentu, već izričaj novosti koja u prvi mah izgleda nerazumljiva, ali koja je namjerno hermetička. Budući da je Apokalipsa navezana na realnost u njezinoj krutosti, na povijesne činjenice i događanja, dublje odčitavanje, uočavanje i tumačenje religiozne niti u svemu svoj najprikladniji izričaj nalaze upravo u simbolu. Simbol je vrednota povezivanja i osmišljavanja povijesnih događanja. Čovjek svojim silama, kako pokazuje simbolizam knjige zapečaćene sa sedam pečata (usp. Otk 5,3–5), ne može odgo-netnuti smisao povijesti. On mu mora biti darovan.

Uvjerenje da povijest ide prema svome zaključku, temeljno je gledište sveukupne apokaliptičke refleksije. Povijesna događanja u svojoj dramatičnosti i apsurdnosti zla, premda se čini da isključuju aktivnu Božju nazočnost u njima, nisu slučajna, ne pripadaju svijetu koji je umakao iz ruku Božjih. Svi događaji i povijesne osobe, sva stvarnost izravno zavisi o Bogu i od njega je određena. Cilj povijesti je u transcenciji, izvan i iznad same povijesti. U povijesti je neodred-iv što se tiče vremena, tako da je u vremenu sve relativno i pretposljednja vri-jednost s obzirom na ono posljednje, definitivno i transcendentno. S ovoga kraja koji je u transcenciji, sva stvarnost dobiva drukčiji smisao i vrijednost. Snažno iskustvo i osjećaj za Božju transcenciju temeljna je apokaliptička vrednota¹⁰².

Božja transcencija nije apstraktna, intelektualizirana vrijednost, jer, osta-jući transcendentan, Bog je prisutan i aktivan u povijesnim događanjima. Njego-va prisutnost je nevidljiva, ali i vidljiva u svojim učincima. Ona stimulira i izaziva opredjeljenje za dobro. Ljudski sustav vrijednosti može i odudarati od Božje-ga sustava, ali sučeljen sa stvarnošću, apokaliptički čovjek ima hrabrosti nadati

⁹⁹ Usp. U. VANNI, »Apocalisse«, u: P. ROSSANO i dr. (ur.), *Nuovo dizionario di teologia bi-blica*, Cinisello Balsamo, 1988., str. 89.

¹⁰⁰ Vidi, P. S. MINEAR, *New Testament Apocalyptic*, Abingdon, 1981.

¹⁰¹ Usp. U. VANNI, »Apocalisse«, u: P. ROSSANO i dr. (ur.), *Nuovo dizionario di teologia bi-blica*, Cinisello Balsamo, 1988., str. 95.

¹⁰² Usp. P. GRECH, »Escatologia e storia della salvezza«, u: R. FABRIS, *Problemi e prospettive di scienze bibliche*, Brescia, 1981., str. 407–428.

se, kvalitativno iskakati iz kruga u koji jest ili može biti uvučen, sposoban je sve – sebe, druge ljude, stvari i sveukupnu stvarnost – gledati s gledišta Krista i Boga. Krist i njegova prisutnost u povijesti upravo kao zaklanog Jaganjca, odnos s Njime, interpretativni je model i fokus promatranja i vrednovanja svake pojedine situacije, svakog zasebnog slučaja i osobe. Iz ove optike drukčije se vrednuju država, propaganda koja je održava u životu i različita središta moći koja se u Otkrivenju nazivaju »zemaljskim kraljevima«. Sve dobiva vrijednost po ključu (ne)otvorenosti Božjoj transcendenciji. Svijet koji je samo zemaljski organiziran, koji je zatvoren Bogu, postaje konzumistički grad, »velika bludnica«, »Babilon«; postaje horizontalni sustav vrijednosti koji se iznutra urušava i propada. U otvorenosti Božjoj transcendenciji u apokaliptičkoj skali vrednotâ, prvo mjesto zauzima vrednota nade i to nade u smislu otvorenih očiju za realnost svijeta i Boga.

Vrednota transcendencije koja se već sada živi i ostvaruje, premda samo inhoativno, u vrednoti nade dovodi na površinu još jednu vrlo važnu apokaliptičku vrednotu, naime vrednotu kritičnosti prema povijesti. Ova vrednota je sadržana u čestim upozorenjima apokaliptičke literature: »Tko čita neka shvati.« Kritičnost posebice dolazi do izražaja pred »zavodnicima«, a Apokalipsa tako naziva one koji daju brze, horizontalističke i fanatizmu nagnute slike o Kristu. Ispravno, odnosno kritičko vrednovanje svega određeno je istovremenim gledanjem, i to otvorenih očiju, i neba i zemlje. Jedino ovakav pogled omogućuje sintezu često antitetičkih elemenata u povijesti i impostiranje ispravnoga življenja. Koliko god Bogom zadan, smisao života se ostvaruje u povijesnom dinamizmu kroz čvrsto i zrelo povjerenje u Boga koji obnavlja svijet i privodi ga kraju.

Otvorenost transcendenciji, nada, kritičnost, povjerenje u Boga vrednote su koje apokaliptičkog čovjeka dovode do kajanja kao jedne od temeljnih ljudskih vrednota. Kajanjem se vlastito iskustvo sučeljava, uspoređuje, pročišćava i osnažuje u i kroz iskustvo apokaliptičkog pripovjedača o Kristu. Kajanje je plod razlučivanja s točke gledišta Božje i Kristove transcendencije, ili, rečeno rječnikom II. vatikanskog koncila, plod je čitanja znakova vremena. Ono je utkano i najbolje je vidljivo iz same strukture jedine NZ-ne apokaliptičke knjige¹⁰³.

Uz već spomenute vrednote potrebno je istaknuti još jednu vrednotu na kojoj apokaliptička literatura znatno inzistira, naime vrednotu molitve. »Molitve svetaca« su propulzivna energija koja promiče povijest spasenja. One dopiru do Boga i potiču njegovo izravno interveniranje u povijesti. Promiču dobro, a razaraju i uništavaju zlo. Sužavanje prostora zlu, a promicanje i širenje prostora dobru doprinosi Kristovu drugom dolasku ili pojavku u slavi (usp. Otk 19,11–16). Molitva je vrednota kojom se aktivno suradnički doprinosi ostvarenju povijesti,

¹⁰³ Vidi: U. VANNI, *La struttura letteraria dell'Apocalisse*, Brescia, ²1980.

njezinom transformiranju u povijest spasenja. Kristov dolazak u slavi je dolazište i ostvarenje onoga što je već bilo prisutno u povijesti, kao rascvat i potenciranje onoga što je u povijesti označavala njegova aktivna prisutnost, njegova uskrsla životnost.

Zaključak

Oblikovanje NZ-nih vrednota, kako smo mogli vidjeti, nije išlo bez razlikovanja i konfrontacija različitih opcija, ali one su se kudikamo više formirale iznutra, iz vlastitog korijena. NZ-na poruka ima svoju integrativnu snagu koja ništa što je dobro i plemenito ne ostavlja po strani, ali koja svemu daje vlastiti biljeg, vlastiti predznak. Otvorena je za sve, ništa ne potiskuje, široka je i cjelovita pogleda, ali i kritičkoga oka i blagoga srca. Svojom kritičnošću jasno usmjera, a svojom blagošću priđiže, liječi i ohrabruje.

Sve vrednote kršćanske poruke ukorijenjene su u povijesti i rastu iz nje, ali njihov rast je motiviran odozgor. Niču iz specifičnog duhovnog iskustva kao integralnog doživljaja i više su plod prihvaćanja nego traženja, više ih se uočava intuicijom nego gledanjem fizičkim očima¹⁰⁴. Izvor im je Božja objava, a vrhunac osoba Boga s kojom se uspostavlja osobni odnos iz kojega se zauzima stajalište prema svemu i svakome drugome i iz kojega se doživljavaju, prihvaćaju i izvode promjene¹⁰⁵.

Kršćansko vrednovanje utemeljeno je na događaju, a ne ideji inkarnacije. Svi NZ-ni spisi svjedoče ovaj događaj novih i neslućenih iskustava usred stare povijesti. Ova iskustva, premda su izrečena uhodanim obrascima, nisu plod povijesti, židovske ili neke druge religije, već su plod polaganog i mukotrpnog otkrivanja neizrecivog otajstva u susretu s osobom Isusa iz Nazareta. U susretu s Njim Boga se doživljava kao čovjekotražitelja koji sam trasira putove na kojima ga čovjek jedino može susresti. Druženje s Njim, divljenje Njegovim riječima i djelima, Njegovu ponašanju i molitvi, doživljavanje rušenja i transformiranja ustaljenih ljudskih sigurnosti dovelo je Apostole da otajstvo njegove osobe sliju u naziv »Sin«, sin Onoga koga on sam naziva »Abba«. Sav Isusov život samo je proslava Božje ljubavi koja kulminira u žrtvi vlastitoga života za sve. On je utjelovljenje Božjega odnosa prema svijetu, odnosa milosti i oprostjenja, objava novoga poimanja Boga i započinjanje nečega apsolutno novoga usred staroga svijeta prožeta i obilježena grijehom i zlom. Bog Isusove objave nije svodiv na is-

¹⁰⁴ Usp. O. CULLMANN, »Eiden kai episteusen. La Vie de Jésus, object de la 'vue' et de la 'foi' d'après le 4e Evangile«, u: *Des sources de l'Evangile à la formation de la théologie chrétienne*, Neuchâtel, 1969., str. 77–86.

¹⁰⁵ Usp. G. SEGALLA, »Il Dio inaccessibile di Giovanni«, u: *Dio nella Bibbia e nelle culture ad essa contemporanee e conesse*, Torino, 1980., str. 84–123.

punjenje očekivanja prirodne ljudske religioznosti, već je Bog velikodušne ljubavi, sposoban darivati se i zajedno s čovjekom hoditi kroz povijest, utiskujući iznutra u nju svoj dinamizam. U Isusu, slika o Bogu oplemenjena je slikom Božje nemoći, poimanjem Boga koji može biti posve drukčiji, koji može izići u susret čovjeku u nemoći djeteta, koji je sposoban trpjeti i biti izložen kušnji, koji može biti razočaran i oplakivati smrt prijatelja, koji osloboditeljski pristupa i onima koji nemaju šanse u svijetu.

Novo poimanje Boga u koje nas Isus uvodi rezultira i novim poimanjem i brigom za čovjeka. Konkretni povijesni, u vrijeme i prostor uronjeni čovjek u svojoj transcendentnoj otvorenosti najveća je stvorena vrednota NZ-ne poruke. Brinući se za čovjeka, NZ-na poruka se nužno susreće i sa zemaljskim vrednotama svoga okružja, preuzima ih, revalorizira i uključuje u svoj sustav vrednota, nadahnut Božjom brigom i zauzetošću za čovjeka. Čovjek i njegov svijet su Božji čovjek i Božji svijet. Ljudski svijet vrednota ozbiljno je uzet u obzir, ali uz ponudu otkupljenog svijeta i otkupljenih vrednota. Sve vrednote imaju važnost ukoliko omogućuju ostvarenje čovjeka, posebice u dimenziji njegove povezanosti s Bogom. Sve su uključene u otajstvo Bogočovjeka, u tajnu njegove proegzistencije koja smjera definitivnom zajedništvu s Bogom kao spasenju i definitivnom ostvarenju.

Kristološka vjeroispovijest, djelotvorna bratska ljubav koja se prepoznaje i vrednuje po plodovima te navezanost na živu tradiciju svjedoka temeljni su kriteriji NZ-nih vrednota, kako njihova stupnjevanja unutar sustava vrednota, tako i razlikovanje od nevrednota.

U suvremenom svijetu kriteriji vrednovanja sve se više pomiču od čvrstih postavki prema životnom konkretizmu i prakticizmu. Nužan rezultat toga su subjektivizam i relativizam na svim područjima življenja. Srž i poruka vjere o objavi i Božjoj nazočnosti sve više uzmiču pred psihološkom pozadinom i sociološkom strukturom, što nipošto ne smije biti zanemareno, ali ni psihologija ni sociologija nisu theo-logos, nego su samo sredstvo da se teološke vrednote ostvare i urode svojim plodom. Horizontala i praksa kao utjelovljenje kršćanskih vrednota u svakodnevici trebaju sigurne postavke i načela, trebaju Božju stvarnost kao kriterij ljudske stvarnosti. A govor o Božjoj stvarnosti, pa i NZ-ni govor, istina raste iz ljudskog iskustva, ali i nadilazi i izlazi iz totaliteta ljudskog iskustva. Govor o Božjoj stvarnosti utemeljen je u objavi Boga u Isusu Kristu koja se vjerom prepoznaje i prihvaća i u kojoj veliku vrijednost ima, odnosno u kojoj velika vrednota jest znak u svojoj epifanijsko-sakramentalnoj valenciji.

Trajne vrednote NZ-ne poruke možemo promatrati, s jedne strane, kao Božje, a, s druge strane, kao ljudske. Božje su, ukratko rečeno: ljubav, milosrđe, vjernost, pravednost i zauzetost; a ljudske su: vjera, nada, ljubav, hvala, zahvala, poklonstvo, strahopoštovanje, udivljenje, prošnja, sloboda i kajanje.

Summary

THE VALUES OF CHRISTIAN NEWTESTAMENTLY MESSAGE

The aim of this paper is to perceive and to explain in descriptive way the values of the christian message, or more exactly of the message of New Testament. Considering briefly the philosophical concept of the values and the treatment of the values in the contemporary philosophy of the values, the author puts in relief first of all the fundamental measure of all the values of the New Testament: the person of Jesus from Nazaret who founds the christian existence and the faith, hope and love which put into effect the christian existence. In the second step he perceives and describes the values which are contained and for which are engaged the writings of the New Testament, following the different groups of writings in the New Testament according to the criterion of the literary genus or of the author. He begins with the values which we find in the Gospels and which are perceptible on the base of the announcement's description Jesus' life, behaviour and instruction. Then he continues with Paul's world of the values, taken from his authentic writings, which are determined from his person and from personal experience of man who comes from Jewish world and lives in the milieu of helenystic culture, but in the light of the vivid experience of the meeting with the resurrected Christ. In it dominate to him contemporary world's values, seen, illuminated and ennobled with the christian experience. Answering to the new-created situation in the Church, the Deuteropauline writings put in relief the value of the osmosis' compenetration between the belief and the style of life. The confrontation of values of the christian message, which are founded on the God's promise, and the historical values, which are often in the clash and which persecute the chrstan values, we find in the Apocalypse. In the conclusion the author puts in relief the graduality of the formation of values of the New Testament which is determinated from the different exterior factors, but still more from the interior integrative message's force of the New Testament, which doesn't leave nothing what is good and noble out of the way, but which gives the typical sign and presage to all.

Key words: *Value/s, New Testament, Cristian Message, Jesus, Gospels, St. Paul, St. Paul's writings, Deuteropauline writings, Apocalypse.*